

İSLAM'DA ZÜHD HAYATI

ASCETIC LIFE IN ISLAM

Öğretmen Emre Kantik

Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

e-posta: emrekantik44@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3067-7894

ATIF: Kantik, Emre, "İslam'da Zühd Hayatı", Hikmet Yurdu, CİLT: 14, SAYI: 27, ss.183-218

Öz:

Lügatte rağbet etmemek, meyletmemek, terk etmek gibi mânâlara gelen zühd kavramının İslâmî yaşantıda özel bir yeri vardır. Kur'an'da ise bizzat mevcut olmamasına karşın ıstılâhi içeriğindeki; dünya hayatının geçici, oyun, eğlence, metâ' ve âhiret yanında kıymetsiz olduğunu vurgulayan ifadeler birçok âyet-i kerîmede geçmektedir. Bu kavramın müslüman hayatındaki önemini, Peygamberimiz'den (s.a.v) nakledilen çok sayıdaki rivâyetlerden de anlamaktayız. Kendisi en mükemmel seviyede bir zühd hayatı yaşayıp; ümmetine de sade, dünyanın kaygılarından uzak ve âhiret odaklı bir hayat yaşamalarını tavsiye etmiştir. Bu kavram İslâmî ilimler içerisinde özellikle Tasavvuf alanında ayrı bir öneme sahiptir. Tasavvuf tarihinin, asr-ı saadetle başlayıp ilk iki asrı içine alan dönemine zühd dönemi denilmiştir. Bu dönemdeki sûfilerinden her biri zühdü; fitrî temayülleri, içinde buldukları makamlar ve gerçekleştirdikleri manevî tecrübelerle dayalı olarak çeşitli şekillerde yorumlamışlardır. Özellikle de kişinin malı mülkü tamamen terk etmeden, hırs ve arzularından sıyrılıp Allah'a tevekkül ederek, O'nun rızasını kazanmayı ana gaye edinmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zühd, takva, dünya, âhiret, nefis

ABSTRACT:

The concept of the mentality, which comes to mean such as not demanding, bending, abandoning something in the dictionary, has a special place in Islamic life. Despite the fact that it is not present in the Qur'an, the content of the divine; Statements that emphasize that world life is worthless besides temporary, game, entertainment, commodity and hereafter are mentioned in many verses. We also understand the importance of this concept in Muslim life from many narrations conveyed from our Prophet (pbuh). He lives a perfect life of venues; plain in the ummah We also understand the many narrations that have been transmitted.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 30 Mayıs/May 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 29 Eylül /September 2020

Yayın Tarihi / Published: 01 Ocak/ January 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ocak-Haziran/January-June

Cilt / Volume: 14 Sayı / Issue: 27 **Sez / Pub Date:** Ocak-Haziran, 2021/1 **Sayfa / Pages:** 183-218

İntihal / Plagiarism: Bu makale, iThenticate intihal programıyla tarandıktan sonra, iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

He recommended that the ummah should live a life that is simple, free from world anxieties and hereafter. This concept has a special importance in Islamic Sciences especially in the field of Sufism. The era of Sufism history, which started with century happiness and included the first two centuries, was called the zühd period. Each of his Sufis in this period was the mind; They interpreted the fitting tendencies in various ways, based on the authorities they were in and the spiritual experiences they had performed. It was also emphasized that the person should be stripped of hirs and desires and encouraged Allah, without leaving his property, and encouraging God to gain his consent.

Key Words: Ascetic, takwa, world, hereafter, the self

GİRİŞ

Modern hayat, sunduğu imkânlarla insanlara birçok alanda kolaylıklar sağlamıştır. Ancak bu imkânlar, sadece dünyevî hazlar ekseninde kullanıldığında müslümanı asıl gayesinden uzaklaştırıp manen birçok sıkıntıyı da beraberinde getirmektedir. Cezbedici fânî güzelliklere aldanmayıp, dünya-âhiret dengesini kurabilmek için zühd hayatının bilinmesi ve yaşanması özellikle günümüzde daha bir gerekli olmuştur.

Dildeki kelimeler, canlı bir organizma gibi, yaşadığı ortamda çeşitli genişleme ve daralmalara uğrayarak yeni anlamlar kazanan ve toplum hayatını etkileyen ve ondan etkilenen bir yapıya sahiptir. Biz ise bu çalışmamızda, zühd kavramının sözlük anlamıyla kavramsal bir çerçeve çizip meslek ve medotları farklı ve bu alanda kabul görmüş sûfîlerin tanımlarıyla da bu kavramın ıstılâhî anlamını ifade edeceğiz. Sonrasında bu anlama doğrudan veya dolaylı olarak temas eden âyet-i kerîmeleri tefsirler yardımıyla izah edeceğiz. İslâm öncesinde de insan hayatında belirli yeri olan ve iyi anlaşılmadığı takdirde ifrat ve tefrite düşülen bu kavramın özellikle vahiy süreciyle ve Peygamberimiz'in (s.a.v) tanım ve tatbikatıyla ne gibi bir anlamsal değişikliğe uğradığını hadisler ışığında ortaya koymaya çalışacağız.

Özellikle bazı Kur'ânî kavramlar doğru anlaşılmadığı takdirde fert ve toplum hayatını büyük keşmekeşliklere sürüklemektedir. Tarihi süreç incelendiğinde zühd kavramının da bunlardan bir tanesi olduğu anlaşılmaktadır. Nefsin her isteğini yerine getirmeye çalışan ve bunu hayatın gayesi yapan bir anlayışın İslâmî öğretiler ile bağdaşmadığı âşikardır. Ancak bu yanlıştan kaçma adına kişinin, kendisini ve çevresindeki sorumlu olduğu diğer fert ve görevleri ihmal ederek bir başka yanlışa düşmesi de mümkündür. Buhârî'de geçen hadis-i şerif mevzuyu izah açısından önemlidir. Bu hadisi özetlersek: "Selmân (r.a) (ö. 36/656), Ebû Derdâ'nın (r.a) (ö. 32/652) evine geldiğinde hanımını perişan halde görünce sebebini sormuş, hanımı da, Ebû Derdâ'nın dünya ile bir ilişkisinin olmadığını yani gündüzleri oruç geceleri de namaz kılarak kendisini ve ailesini ihmal ettiğini söylemiştir. Ebû Derdâ geldiğinde ise Selmân orucunu bozması için ısrar

etmiş ve gece olunca da hemen ibadete başlamasına müsaade etmemiştir. Kendisine de: “ Senin üzerinde Rabbin’in hakkı var, senin üzerinde nefsinin hakkı var, senin üzerinde ailenin hakkı var. Her hak sahibine hakkını ver.” demiştir. Ebû Derdâ bu olayı Peygamberimiz’e (s.a.v) anlatınca O da “Selmân doğru söylemiş.” buyurmuştur.”¹ Biz de çalışmamız neticesinde bu kavramın doğru anlaşılıp, ifrat ve tefrite düşmeyecek şekilde hayata aktarılmasının yollarını ortaya koymaya çalışacağız.

1. Zühd Kavramının Lügat Anlamı

Zühd, zhd fiilinin mastarı olup, lügatte rağbet etmemek², meyletmemek³, ilgisiz davranmak, yüz çevirmek ve terk etmek manalarına gelir.⁴ Terk etme fiili, o şeyi küçümsemek, günah saymak veya o şeyin az olmasından kaynaklanmaktadır.⁵ Aynı zamanda nefsin, dünya ve içindeki şeylerden yüz çevirip, Allah’a meyil ve muhabbete yönelmesi⁶ veya insanın, eşya ve sebeplere değil de onu yaratana güvenmesi ve uhrevî hayatına yardımcı olmayan her şeyi terk etmesidir.⁷ Zühri’den⁸ (ö. 124/742) nakledilen hadiste ise: “helallerin kişinin şükrüne; haramların da kişinin sabrına galip gelmemesi”⁹ olarak ifade edilmiştir.

Zhd kökünden türetilen kelimelerde azlık veya azla yetinme mânâsı ortaktır. Az yemek yiyene zâhid¹⁰, malı az olan kişiye müzhid¹¹, az olan şeye zehîd¹², dünyaya karşı perhiz hayatı yaşamaya zehâdet denir.¹³ Nitekim hadis-i şerifte de “İnsanların en fazilet-

¹ Buhâri, “Savm”, 51.

² Muhammed bin Yakub Fîrûzâbâdî, “Zhd”, *el-Kamusu'l-muhit*, (Beyrût: Müessesetü'r-Risaleti li't-Tabâati, 1426), 286; Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan İbn Düreyd, “Dzh” (Beyrût: Cemheratü'l-lüga, Dâru'l-İlm ilmeleyn, 1987), 2: 643.

³ Ali b. Muhammed es-Şerîf Cürçânî, *Ta'rifât*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403), 115.

⁴ Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, “Zhd”, *Lisânu'l-Arab*, (Beyrût: Dâru Sadır, 1414), 3: 196-197; Kemalüddin Abdürrezzak b. Ebi'l-Ganaim Muhammed el-Kâşânî, *Letaifu'l-a'lâm fi işarâti ehli'l-ilhâm*, (Kahire: Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, 1426/2005), 415.

⁵ Ebî Feyyad Muhibbuddin Muhammed Murtaza el-Huseynî ez-Zebidî, “Zhd”, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kamus*, (Dâru'l-Hidaye), 8: 151.

⁶ Mustafa Namık Çankı, *Büyük Felsefe Lüğati*, (İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1954), 1: 227.

⁷ İbn Kayyim Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, (Beyrût: Dâru'l-Kitabi'l-Arabiyye, 1416), 2: 12; Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, 6.Baskı, (İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1995), 173.

⁸ Hadisleri, Emevî Halifesi Ömer b. Abdülazîz'in emriyle resmen tedvin eden tabiin âlimidir.

⁹ Ebû Ubeyd el-Kasım b. Sellam, *Garibu'l-hadis*, (Haydarabad: Matbuatu Dairati'l-Mearifi'l-Osmaniyye, 1384), 4: 475.

¹⁰ Fîrûzâbâdî, “Zhd”, 286.

¹¹ Ebû'l-Hüseyn Ahmed İbni Fâris, “Zhd”, *Mu'cemu mekâyisi'l-lüga*, Thk. Abdusselam Muhammed Harun, (Dâru'l-Fikr, 1399), 3: 30.

¹² Râğib el-İsfehânî, “Zhd”, *el-Müfredâtü fi garîbi'l-Kur'an*, (Beyrût: Dâru'l-Kalem, 1412), 384; İbn Düreyd, “Dzh”, 2: 643.

¹³ Semih Ceyhan, “Zühd”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2013) 44: 530.

lisi müzhid mü'mindir."¹⁴ buyurulmuştur. Ebû Zer'den (ö. 32/653) rivâyet edilen başka bir hadiste Rasûlüllah (s.a.v): "Dünyada zehâdet, kişinin helal olan şeyleri kendisine haram kılması veya malı bırakıp atması demek değildir. Fakat dünyadaki gerçek zehâdet, Allah katında bulunan imkân ve nimetlere elinde bulunan şeylerden daha fazla ümid besler olmandır. Veya başına gelen bir bela ve sıkıntıdan dolayı elde edeceğin sevap, senin yanında o bela ve sıkıntıdan dolayı kaybettiğin maldan üstün ve hayırlı olmasıdır."¹⁵ buyurmuşlardır.

Selefin çoğunluğu, zühdü üçe ayırmıştır. Birincisi şirk-i ekberden sakınmaktır ki bu farzdır. İkincisi şirk-i asğardan sakınmaktır. Bunun içerisine Allah'tan başkası için olan sözlü ve fiilî tüm ameller girer ki bunun fiilî olanına riya, sözlü olanına süm'a denir. Üçüncüsü Allah'a karşı olabilecek her türlü isyanı terk etmektir.¹⁶

2. Zühd Kavramının İstılâhî (Tasavvuf Disiplinindeki) Anlamı

Zühd kavramının ıstılâhtaki anlamını özellikle tasavvuf disiplini ile iritibatlandırmanın sebebi, bu kavramın tasavvuf tarihinde önemli bir yere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Öyle ki üç döneme ayrılan tasavvuf tarihinin asr-ı saadetle başlayıp ilk iki asrı içine alan dönemine zühd dönemi denilmiştir.¹⁷

Peygamberimiz (s.a.v), hayatın her alanında olduğu gibi zühd mevzusunda da bizim için üsve-i hasene olmuştur. Sahâbe de onun tedris ve talimi ile büyük ölçüde ifrat ve tefritlerden arınarak zahidâne bir hayat yaşamışlardır. Ancak tabiîn döneminde yapılan fetihlerle toplumun refah seviyesi hızla yükselmiş bu da dini açıdan bazı sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Tabiîn dönemindeki zühd hareketinin temsilcilerinden kabul edilen Herim b. Hayyân'ın (ö. 70) "Küçüklerin şımardığı büyüklerin hırs ile dünyaya meylettığı bir zamanda yaşamaktan Allah'a sığınırım."¹⁸ şeklindeki duası da, toplumdaki bazı dini hassasiyetlerin gevşediğine işaret etmektedir. Bu dönemde yaşanan zühd hayatı, zenginleşen toplumun dinde gösterdiği gevşekliğe tepki mahiyetindedir.¹⁹

Zühd, ıstılâhî olarak farklı şekillerde tarif edilmiştir. İlk dönem sûfîlerinden her biri zühdü; fitrî temayülleri, içinde buldukları makamlar ve gerçekleştirdikleri ma-

¹⁴ Muhammed Ali Tehânevî, "Zhd", *Mevsûatü keşşâfi ıstılâhâtî'l-funûn ve'l-ulûm*, Thk. Ali Dehrûc, (Beyrût: Mektebeti Lübnan, 1996), 1: 913; Muhammed bin Ahmed Ezherî, "Hzd" *Tehzîbü'l-lüga*, (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, 2001), 6: 87.

¹⁵ Tirmizî, "Zühd", 29.

¹⁶ Tehânevî, "Zhd", 1: 914.

¹⁷ Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 10. Baskı, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004), 84.

¹⁸ Ahmed ibni Hanbel, *Zühd*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 187.

¹⁹ Mustafa Bilgin, "Herim b. Hayyân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 17: 227.

nevî tecrübelerine dayalı olarak çeşitli şekillerde yorumlamışlardır. Özellikle tasavvufî kaynaklarda: “dünyadan yüz çevirmek, nefsi hırs, çıkarıcılık, bencillik ve tûl-i emel gibi mâsivâyâ sevk edecek hasletlerden alıkoymak; günaha, harama, insanı Hakk'tan uzaklaştırmaya vesile olacak her şeye karşı rağbetsizlik”²⁰ olarak ifade edilmiştir.

Zühdün asgari sınırı haramları terketmektir. Nitekim İbrâhîm b. Edhem (ö. 161/778) haramlardan zühdün farz, helallerden zühdün nâfile ve şüpheli olan şeylerden zühdün selamet olduğunu ifade etmiştir²¹. Zühdün, sadece helalde olabileceğini söyleyen Ebû Hafs Haddâd (ö. 265/878) ise dünyada helalin ender olması nedeniyle zâhidlerin de nadir bulunduğu dikkat çekmektedir.²²

Bazı sûfiler az mal ile iktifa etmenin, dünyada zengin ve rahat olarak yaşamaktan daha iyi olduğunu, nitekim Allah Teâlâ'nın da insanları, “*Dünya menfaati azdır. Hem âhîret, sakıman için hayırlıdır.*”²³ âyet-i celîlesi ile dünyada zühde davet ettiğini belirtmişlerdir. Bu durumda, kişinin nasibine düşenin aзыyla yetinip, artanını fakirlere tasadduk etmesi bir fazilettir.²⁴

Zühdün tanımları arasında kadere râzı olmanın gerektiği de ifade edilmiştir. Çünkü hâline şükreden ve sabreden kul, Allah Teâlâ'nın kendisine ayırdığı kismete râzı olur ve Rabb'inin ihsanına kanaat getirir. “*Elinizden gidene üzülmeysiniz, (Allah'ın) size verdiği ile de şımarımayasınız!*”²⁵ meâlindeki âyet-i kerîme de zühdün bu yönüne kaynaklık etmektedir. Şu halde zâhid, elinde mevcut olan dünyalığa sevinmeyen ve elden çıkan için de üzülmeyen kimsedir. Zira, dâne ile harmanı, kâr ve zararı, medih ile zemmi, kahır ile lutfu bir görmek zühd yolunun basamaklarından kabul edilmiştir. Hatta ilk dönem sûfilerinden İbn Hafîf (ö. 371/982), “Zühdün alâmeti, mülk olan bir şey elden çıkınca rahat bulmaktır.”²⁶ diyerek; mal ve mülkün kıymetsizliğinden dolayı varlığına sevinmeyip, yokluğuna üzülmemenin ötesinde kişinin malını kaybedince manevi huzurunu kaçırarak bir şeyin gitmesinden dolayı sevinmesi gerektiğini ifade etmiştir. Zühd hakkında dünyadan el etek çekmemenin gerektiğini ifade edenler de olmuştur. Bu görüşteki sûfilere göre; zâhid, önce heves ettiği şeyleri gönlünden çıkarmalı ve sonra onu ibadetle arıtmalıdır.

²⁰ Abdullah İbni Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd ve'r-rekâik*, Thk. Habiburrahman Azamî, (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1386), 85-89; Ebû'l-Kasım Abdülkerîm el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyrîyye fi ilmi't-tasavvuf*, Haz. Ma'ruf Zerrik, Ali Abdulhamid Baltacı, (Beyrût: Dâru'l-Hayr, 1993), 116.

²¹ Muhammed Ebû Hamid el-Gazzalî, *İhyau ulumi'd-din*, (Beyrût: Dâru İbni Hazm, 2005), 1585.

²² Ebû Hafs Şihabuddin es-Sühreverdi, *Avârifü'l-maarif*, (Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1393/1973), 442.

²³ en-Nisa 4/77.

²⁴ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, (Ankara: Rehber Yayınları, 1997), 787.

²⁵ el-Hadîd 57/23.

²⁶ Gazzalî, *İhya*, 1599.

Âhiret ehlinin dünyaya rağbet etmemesi ilâhî bir mevhibe olarak görülmüştür.²⁷ Öyle ki insanlardan zühd sahibi olmaları murad edilenlerin, dünyayı hor görüp terk edebilmeleri için Allah'ın (c.c) dünyayı gözlerinde küçülttüğü söylenmiştir.²⁸ Dünyaya rağbetin, gam ve kederin artma sebebi; zühdün ise kalp ve beden huzur bulmasının önemli bir vesilesi olduğu ifade edilmiştir. Enes b. Mâlik'ten (ö. 93/711) rivâyet edilen bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.v), gayesi âhiret olanların kalbine, Allah'ın zenginliği yerleştireceğinden ve dünyanın kendisine rağbet edeceğinden; gayesi dünya olanların ise gözlerinin önüne Allah'ın fakirliği yerleştireceğinden ve iki yakasını bir araya getirmeyeceğinden bahsetmektedir.²⁹

Bazı sûfiler, madde ve servete tepki gösterip; bunların, dünya hayatına meyletmeye, onu sevmeye ve âhiret hayatını unutmaya sebep olacağını söylemişlerdir. Kuşeyrî de selefin dünya malına sahip olma hususunda iki zümreye ayrıldığını nakletmiştir. Bunlardan bir kısmı, dünyanın Allah'a kurbiyeti engelleyip kişiye ibadeti unutturarak isyan ettirdiği için dünyadan lezzet almayı kalplerine haram kılmıştır. Diğerleri ise dünyadan bir miktar elde bulundurmamayı beden ve nefsen helal ancak dünyayı kalben sevmeyi haram kabul etmiştir.³⁰ İlk dönem sûfilerinden Fudayl b. İyâz (ö. 187/802): "Şeririn hepsi bir eve dolduruldu, bu evin anahtarı dünya sevgisi kılındı. Hayrın hepsi de başka bir eve doldurdu, bu evin anahtarı da dünyaya karşı olan zühd kılındı." demiştir.³¹

Zühdün tanımında dünya hayatının âhiret hayatı karşısındaki kısıllığına ve değersizliğine, bu dünyadaki geçici lezzetlerin aldaticılığına ve âhiret hayatı için hazırlık yapmanın gerekliliğine de dikkat çekilmiştir. "Eğer dünyanın Allah (c.c) katında bir sineğin kanadı kadar kıymeti olsaydı, kâfire bir yudum su içirmezdi."³² hadisinden hareketle Ebû Bekr Vâsîtî (ö. 330/941), "Allah (c.c) katında sinek kanadı kadar bile kıymeti bulunmayan bir şeyden yüz çevirip terk etmek için daha ne kadar çabalayacaksınız!"³³ demiştir. Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) de kendisine zühdün ne olduğu sorulduğunda: "Dünyayı hakir görüp kalbi maddenin etkisinden kurtarmaktır."³⁴ şeklinde cevap vermiştir.

²⁷ Necmuddin Kübra, *Tasavvufî Hayat*, Haz. Mustafa Kara, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980), 49.

²⁸ Ebû'l-Kasım Abdülkerîm el-Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, (Mısır: el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-Ammetü lilkitab), 1: 348.

²⁹ Veki b. Cerrah, *Kitâbu'z-Zühd*, Thk. Abdurrahman b. Abdilcebbâr el-Ferîvâî, (Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1994), 2: 638.

³⁰ Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 1: 399.

³¹ Beyhakî, *Zühd*, 133.

³² Tirmizî, "Zühd", 13.

³³ Sühreverdî, *Avârifü'l-maarif*, 436.

³⁴ Beyhakî, *Zühd*, 66; Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyrîyye*, 117.

Zühdün mahiyetinde, dünyaya karşı mesafeli bir duruş ve onun ayartıcı ve azdı-
rıcı özelliklerine dikkat edilmesi gerektiği ifade edildiği gibi cennet nimetlerine ve mer-
tebelerine de ilgi ve alâka duyulmaması gerektiği belirtilmiştir. Zira, âhiret de yaratıl-
mıştır ve yaratan varken yaratılanla ilgilenmek de uygun değildir. Bayezid-i Bistamî (ö.
261/875) yaşadığı manevi tecrübeyi: “Zühdde üç gün kalıp, dördüncü gün ondan çıktım:
İlk gün dünya ve içindekilere karşı; ikinci gün, âhiret ve içindekilere karşı; üçüncü gün
de Allah’tan başka her şeye karşı zâhid oldum. Dördüncü gün olunca yalnızca Allah
kaldı. O zaman gâipten bir ses işittim ki: “Ey Ebâ Yezîd, bizimle beraberliğe gücün yet-
mez.” dedi. Ben de “İstediğim buydu.” dedim. Aynı ses bu sefer: “İstediğini buldun,
istediğini buldun.” diye hitap etti.”³⁵ şeklinde ifade etmiştir.

Zühd, fuzûlî ve lüzumsuz olanı terk etmek olarak da ifade edilmiştir. Elini sebep-
lerden çektiği gibi, kalbini de Allah’ın muradı dışında bütün isteklerden boşaltan kim-
senin gerçek zâhid olduğunu³⁶ dile getiren Yahya b. Muâz (ö. 258/871); bir başka sözün-
de, kişinin önce kendisine ait olmayan şeye karşı verâ sahibi olması gerektiğini, sonra
kendisine ait olan şeyde zühd gösterebileceğini³⁷ dile getirmektedir. Cüneyd-i Bağdâdî
(ö. 297/909) ise “kişi sahip olmadığı şeyi, kalbinde de bulunduramalıdır.”³⁸ demiştir.

Zühdde; nefsin ıslah edilip, arzularının sınırlandırılması ve nefsanî beklentiler-
den kaçınma temel ilkelerdendir. Ancak irfan makamında bu mücahedenin değişeceği
belirtilmiştir. Seriyu’s-Sakatî (ö. 257/870) zâhidin nefsi ile meşgul olması, ârfin ise nefsi
ile meşgul olmaması gerektiğini söylemiştir.³⁹ Benzer şekilde kişilerin maddi durumuna
göre de zühd tanımında farklılıklar görülür. Ebû Tâlib Mekkî (ö. 386/996), “Zengin, malı
elinden çıkarıp mal sevgisinden kalbini temizleyerek zühd sahibi olur. Zira malından
ayrılmak istemeyen kalbin zühdü gerçek ve hakiki olmaz. Fakir ise zühdü arzularıyla
içinde bulunduğu yokluğa râzı olarak zühd sahibi olur.” ifadesiyle zenginlerin ve fakir-
lerin zühdünün birbirinden farklı olduğunu belirtmiştir.⁴⁰

Makam ve mevkide zühd olduğu gibi insanların teveccüh ve methetmelerine
karşı da zahid olmak gerektiği ifade edilmiştir. Kuru, şekilci, katı ve sert dindarlık şek-
lindeki zühd algılarına karşı Bişr-i Hâfî (ö. 227/841), “Halk tarafından tanınmayı isteyen
kişi, âhiretin zevkini tadamaz.”⁴¹ demiştir. Zühd için davranış ve niyetlerin riya ve gu-

³⁵ Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, 396.

³⁶ Ebû Bekir Muhammed el-Kelabazi, *et-Taarruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, Thk. Mahmud Emin en-Nevevi,
(Kahire: el-Mektebetu'l-Ezheriyyetu li't-Turas, 1992), 110; Beyhakî, *Zühd*, 67.

³⁷ Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, 414.

³⁸ Kelâbâzî, *et-Taarruf*, 110; Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, 116.

³⁹ Gazzalî, *İhya*, 1599.

⁴⁰ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-kulûb*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426), 1: 413.

⁴¹ Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, 406.

rurdan uzak, samimi ve ihlaslı olması da önemlidir. Bu anlayışın gereği olarak Ebû Süleyman Darânî (ö. 215/830), “Yün (elbise) zühd alâmetlerinden bir alâmettir. Ancak, kalbinde beş dirhemlik yün elbiseye rağbet eden, üç dirhemlik yün elbiseyi giymemelidir.”⁴² demiştir. Aynı zamanda kişinin zühdüne karşı da zâhid olması gerektiği belirtilmiştir. Yani; dünyaya rağbet etmeme halini gözünde büyütmeyip zühdde zühd veya terk-i terk etmelidir. Bu sayede, kişi ucub ve gururdan kurtulmuş olur.

3. Zühd Kelimesiyle Anlam Yakınlığı Bulunan Bazı Kavramlar

3.1. Takvâ

Sözlükte “korumak, korunmak, sakınmak, saygı göstermek, dindar olmak, itaat etmek, korkmak, çekinmek”⁴³ gibi anlamlara gelen ve vikâye masdarından türeyen takvâ kelimesini Seyyid Şerîf el-Cürcânî (ö. 816/1413), “ceza almayı hak edecek davranışlardan nefsi korumak suretiyle Allah’a itaat ederek, azabından sakınmaktır.” şeklinde tarif eder.⁴⁴ Vekâ; bir şeyi başka bir şey ile gidermek, korumak veya zararlı şey ile kendisinin arasına bir engel koymak gibi anlamlara gelmektedir. “Ondan kalkan ile ittikâ etti.” cümlesi “onunla kendi arasına kalkanı engel yaptı.” anlamını ifade eder. Peygamberimiz (s.a.v) de “Yarım hurma ile de olsa, sadaka vererek kendinizi cehennemden koruyunuz.”⁴⁵ sözü ile sanki “Hurmayı sizinle cehennem arasına engel yapın.” demeyi murad etmiştir.⁴⁶ Taki (تقي) kelimesi de “müttaki” anlamındadır.⁴⁷ “Himaye ve muhafaza eden” mânâsına gelen “vâk / elvâki” de⁴⁸ aynı kökten gelir. Takvânın karşıtı “fücûr”, müttakinin karşıtı “fâcir”dir.⁴⁹ Takvâ sahibine taki ve müttaki, takvâca daha ileride olana etkâ denilmesi⁵⁰ takvâda bazı derecelerin bulunduğunu gösterir. Takvâ ve türevlerinin Kur’ân’da çeşitli vesilelerle zikredilmesi, bu kavramın İslâm’daki önemine işaret etmektedir.

Takvâ; ittika, taki, etka, müttaki gibi türevleri ile birlikte Kur’ân-ı Kerîm’de 285 yerde geçmektedir.⁵¹ Takvâ kavramının anlamı, Mekkî ve Medenî âyetlerde farklılık gösterir. Mekkî âyetlerde müşriklere karşı Allah’ın âhiretteki azabından korkmaları, çekin-

⁴² Gazzalî, *İhya*, 1599.

⁴³ İbn Manzûr, “Vky”, 15: 402.

⁴⁴ Süleyman Uludağ, “Takva”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39: 484.

⁴⁵ Müslim, “Zekât”, 66.

⁴⁶ İbni Fâris, “Vky”, 6: 131.

⁴⁷ Meryem 19/13, 18, 63.

⁴⁸ er-Ra’d 13/34, 37; el-Mü’min 40/ 21.

⁴⁹ eş-Şems 91/8.

⁵⁰ el-Hucurât 49/13; Leyl, 92/17.

⁵¹ Muhammed Fuâd Abdülbâki, “Vky”, *el-Mu’cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, (Kahire: Dâru’l-Kütübi’l-Mısriyye, 1364), 759.

meleri anlamında kullanılırken, Medenî âyetlerde Allah'a duyulan derin saygı ve dindarlık anlamına gelir.⁵² Takvâ kavramı, Kur'ân'da ve hadislerde; bazen sözlük anlamında, bazen da "Allah'ın azabından korunma" anlamında kullanılır. "Allah'tan sakının ve bana itaat edin."⁵³ âyeti ile "Peygambere itaat eden Allah'a da itaat etmiştir."⁵⁴ âyeti beraber düşünüldüğünde, takvânın Allah'a ve Rasûlüne itaat etme anlamı içerdiği anlaşılır. Kur'ân'da müttakilerden bahsedilirken Allah'ın onları cehennem azabından koruduğu anlatılır⁵⁵; bundan dolayı mü'min Allah'dan kendisini cehennem azabından korumasını ister.⁵⁶ Hem "Ateşin azabından bizi koru."⁵⁷ âyetinde hem de "Kendinizi, ailenizi ateşten koruyun."⁵⁸ âyetinde geçen koru ve koruyun ifadeleri aynı kökten gelir. Kur'ân'da Allah Teâlâ için "ehl-i takvâ"⁵⁹ kullanılması da O'nun korumaya ve kendisine karşı gelmekten sakınılmaya ehil olmasını göstermektedir.

Türevleri olmaksızın takvâ kelimesi Kur'ân'da on yedi yerde geçer.⁶⁰ Müfessirler genel olarak takvâya ve aynı kökten gelen emir kiplerine, "Allah'tan korkun!" anlamını vermiştir. Fiilin kökündeki korku anlamı, korkunç bir şeyden çekinme olmayıp seven birinin sevdiğini incitmekten çekinmesini, yaratanına karşı saygı ve sorumluluk hassasiyetini ifade eder. Bu bağlamda takvâ için "Allah'a karşı sorumluluk bilinci" ifadesi kavramın içeriğine daha uygun görünmektedir.⁶¹ Takvâ ve ittika kelimelerinin içerdiği korku Allah'a duyulan saygıdan kaynaklanır ve mü'minleri kötülükten ve günahattan vazgeçirip iyiliğe ve hayra sevkeder. Kur'ân'da ve hadislerde kıyamet, haşir ve cehennemle ilgili korkular anlatılırken havf, haşyet, feza, ru'b, rehbet, vecel kelimelerin kullanılması; "Onlardan korkmayın, benden korkun"⁶² meâlindeki âyetlerde Allah korkusunun havf ve haşyetle ifade edilmesi ve "Her kim Allah'a ve Rasûlüne itaat eder ve Allah'dan korkar ve O'ndan sakınırsa, işte onlar gerçekten kazanan kimselerdir."⁶³ âyetinde haşyet kelimesiyle ittikanın art arda gelmesi genel anlamda takvânın korkudan farklı bir kavram olduğunu gösterir.⁶⁴

⁵² Ömer Özsoy - İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'ân*, 6. Baskı, (Ankara: Fecr Yayınları, 2003), 388.

⁵³ eş-Şuarâ 26/108, 179.

⁵⁴ en-Nisâ 4/80.

⁵⁵ ed-Duhân 44/56; et-Tûr 52/18; el-İnsân 76/11.

⁵⁶ el-Bakara 2/201; Âl-i İmrân 3/16, 191.

⁵⁷ el-Bakara 2/201; Âl-i İmrân 3/16, 191.

⁵⁸ et-Tahrîm 66/6.

⁵⁹ el-Müddessir 74/56.

⁶⁰ Abdulbâki, "Vky", 761.

⁶¹ Uludağ, "Takva", 39: 486.

⁶² El-Bakara 2/150; Âl-i İmrân 3/175.

⁶³ en-Nûr 24/52.

⁶⁴ Uludağ, "Takva", 39: 486.

Takvâ, kötülük ve zarar gelen her şeye karşı ilâhî korumayı istemektir. Kötülüklerden uzak durmak Kur'ân'da "hazer" kelimesiyle de ifade edilir.⁶⁵ Kur'ân'da "Takvâ sahibi" anlamına gelen müttaki kelimesi kırk sekiz yerde geçer⁶⁶ ve bu âyetlerde takvâ sahiplerinin özelliklerinden bahsedilir. Takvânın elde edilmesinin önemini vurgulayan: "Allah takvâ sahibi olanlarla beraberdir."⁶⁷; "Nefse takvâyı Allah ilham eder."⁶⁸; "Allah takvâ ehlini sever."⁶⁹; "Dünya ve âhiretteki kurtuluşa ermenin yolu da takvâ sahibi olmaktır."⁷⁰; "Allah takvâ ehlinin dostudur."⁷¹ "Kur'ân takvâ sahibi olan herkes için bir hidâyet kitabıdır."⁷²; "Akıl ve vicdan da takvâ sahibi olmayı gerektirir."⁷³; "Mü'minlerin tarihten ve sosyal olaylardan ibret almaları takvâ sayesinde mümkün olur."⁷⁴; "Takvâ Allah'ın kulunu bilgilendirmesini sağlar."⁷⁵ âyetleri zikredilmiştir. Takvâ; "Allah'ın hükümlerine saygı göstermek şüphe yok ki kalplerdeki takvâdandır."⁷⁶; "Eğer mü'min iseniz Allah'a karşı takvâ sahibi olunuz."⁷⁷ âyetlerinde geçtiği üzere aynı zamanda iman ve kalple ilgili bir kavramdır. Kur'ân'da: af⁷⁸, akrabalık bağı⁷⁹, adalet⁸⁰, dürüstlük⁸¹, sözde doğruluk⁸², şükür⁸³, merhamet⁸⁴, iyilik⁸⁵, Allah katında en değerli mü'minin en çok takvâyâ sahip kişinin olması⁸⁶ ve takvâ libası⁸⁷ gibi kavramlarının zikredildiği âyetlerde ise takvânın ahlâkî faziletlerle olan ilişkisine işaret edilmiştir.

Kur'ân'da takvâ ve sahipleri hakkında geçen: müttakilere vadedilen dünya hayatı ile ilgili iyi bir gelecek⁸⁸, güzel âkıbetler⁸⁹, Cennetler⁹⁰ ve takvânın âhirete götürülecek

⁶⁵ el-Münâfikun 63/4; et-Tegabün 64/14.

⁶⁶ Abdalbâki, "Vky", 761.

⁶⁷ el-Bakara 2/194; et-Tevbe 9/36, 123.

⁶⁸ eş-Şems 91/8.

⁶⁹ Âl-i İmrân 3/76; et-Tevbe 9/4, 7.

⁷⁰ el-Bakara 2/189, el-Mâide 5/35, 100, ez-Zümer 39/61, en-Nebe 78/31.

⁷¹ el-Câsiye 45/19.

⁷² el-Bakara 2/2, Âl-i İmrân 3/138, el-Mâide 5/46.

⁷³ et-Talâk 65/10.

⁷⁴ el-Bakara 2/66, Âl-i İmrân 3/138, en-Nûr, 24/34.

⁷⁵ el-Enfâl 8/29.

⁷⁶ el-Hac 22/37.

⁷⁷ el-Mâide 5/11, 57, 88.

⁷⁸ el-Bakara 2/189.

⁷⁹ en-Nisâ 4/1.

⁸⁰ el-Mâide 5/8.

⁸¹ el-Bakara 2/177, ez-Zümer 39/33.

⁸² el-Ahzâb 33/70.

⁸³ Âl-i İmrân 3/123.

⁸⁴ el-En'âm 6/155, Yâsîn 36/45.

⁸⁵ el-Bakara 2/189.

⁸⁶ el-Hucurât 49/13.

⁸⁷ el-A'râf 7/26.

⁸⁸ el-A'râf 7/128, Hûd 11/49.

⁸⁹ Tâhâ 20/132, el-Kasas 28/83, Sâd 38/49, ez-Zuhruf 43/35.

⁹⁰ Âl-i İmrân 3/133, el-Hicr 15/45, ed-Duhân 44/51.

en iyi azık olması⁹¹ gibi âyetler; takvâ ile kıyamet, mahşer, cehennem, cennet arasında olan ilişkiye vurgu yapmaktadır.

Hız. Peygamber'in (s.a.v), takvâ sahibi bir mü'minin ahlâkının da güzel olacağı⁹², eliyle göğsüne işaret ederek, "Takvâ buradadır."⁹³ ve "Allah'ım, nefsimi takvâsını ver!"⁹⁴ şeklindeki ifadeleri takvânın önemini göstermektedir. Abdulkâdir Geylânî de "Takvânın hakikati, kişinin kalbinde olan şeyleri içi görünen bir kaba koyarak çarşıda utanmadan gezdirebilmesidir."⁹⁵ ifadesiyle takvâyı ihlasın farklı bir vechesi olarak açıklamıştır.

İzutsu (ö. 1993) takvâ kavramını: "Kur'ân'ın nazil olmasından önceki cahiliye döneminde "takvâ" kelimesi, insan olsun hayvan olsun canlı varlığın dışarıdan gelecek saldırılara karşı kendini savunması anlamında kullanılmıştır. Bu kelime, İslâm inancı içerisine girdikten sonra; kişiyi hüküm günündeki azaptan koruyan saf dindarlık manasında kullanılarak çok önemli bir dini anlam kazanmıştır."⁹⁶ ifadeleri ile tahlil etmektedir. Yani kelime maddi bir tehlikeden korunma anlamı taşıyorken Kur'ân, diğer kavramlar gibi "takvâ" kavramını da sözlük anlamını korumakla beraber zenginleştirip, ona daha geniş bir anlam kazandırmıştır.

3.2. Tebettül (تبتل)

Zühdün yakın anlam ilişkisi içerisinde bulunduğu tebettül kavramı; kesmek, koparmak, ayırmak anlamındaki "بتل" betl-in mutâvaat kipindeki mastarı olup, kişinin halktan ve dünyadan kesilip, şehvanî ve nefsanî istek ve hazlardan sıyrılıp ihlas ile ibadet etmek için kendini tamamen Allah'a vermesidir. Her şeyle ilgisini kesip Allah'a ibadet ettiği için Hz. Meryem'e betûl denilmiştir. Aynı zamanda erkeklere karşı istek ve arzu duymayan veya hiç evlenmemiş kadınlar için de betûl tâbiri kullanılır. Hz. Fâtıma'ya da kendi zamanındaki kadınlardan iffet, fazilet ve dindarlık yönünden üstün olduğu için Betûl lâkabı verilmiştir.⁹⁷

Kur'ân-ı Kerîm'in "Rabbinin adını an, her şeyden kesilerek tam anlamıyla Allah'a yönel."⁹⁸ âyetinde geçen "وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَتَبَّلًا" ifadesi, kesintisiz bir indirişle indirdik anlamına ge-

⁹¹ el-Bakara 2/197.

⁹² Tirmizî, "Birr", 55.

⁹³ Müslim, "Birr", 32.

⁹⁴ Müslim, "Birr", 73.

⁹⁵ Muhyiddin Ebi Muhammed Abdilkâdir Geylânî, *el-Fethu'r-Rabbanî ve'l-Feyzu'r-Rahmanî*, (Köln-Bağdat: Menşuratü'l-Cemel, 2007), 228.

⁹⁶ Toshihiko İzutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, trc. Süleyman Ateş, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1975), 20.

⁹⁷ İbn Düreyd, "Btl", 1: 256, İbn Manzûr, "Btl", 11: 42.

⁹⁸ el-Müzzemmil 73/8.

len “نَزَّلْنَا تَنْزِيلًا”⁹⁹ gibi kalıp ifade olup; dünyadan ilgi ve alakayı tamamen keserek Allah’a yönelme mânâsında kullanılmıştır.¹⁰⁰ Râzî, âyette “وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتَلًا” veya “بَيِّنْ نَفْسَكَ إِلَيْهِ” değil de “وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا” buyurulmasının ince bir mânâyı ifade ettiğini söyleyerek şöyle demiştir: “Tebtîl” de Allah’a yönelmek için tasarruf ve meşguliyet mânâsı vardır. Bir işle meşgul olan da kendini tamamen Allah’a veremez. Zira Allah’tan başkasıyla meşgul olan, Allah için her şeyden ilgisini kesmiş olmaz. Fakat tebettülün yani Allah’a çekilmenin meydana gelebilmesi için de önce tebtîlin olması gerekir. Nitekim âyette, “Uğrumuzda cihad edenlere gelince, elbette biz onları yollarımıza hidâyet ederiz.”¹⁰¹ buyurulmuştur. Yani bizzat kastedilen (tebettül) önce ve ona ulaşmada kesinlikle olması gereken bilvasıta da (tebtîl) ikinci olarak zikredilmiştir.¹⁰²

Abdürrezzâk el-Kâşânî (ö. 736/1335) tebettül kavramının mâsivâdan tam bir soyutlanmayı ifade ettiğini belirterek; avamın tebettülünü insanlardan beklenti içinde olmaktan soyutlanmak, müridin tebettülünü nefsin yöneldiği şeyleri düşünmekten soyutlanmak, vâsılın tebettülünü Hak’tan başka her şeyden soyutlanmak şeklinde tanımlamıştır.¹⁰³ Bu kavram hakkında Burûsevî de (ö. 1137/1725) iki farklı durumdan bahsetmiştir. Birincisi, zahiren dünyadan alaka kesmektir ki âbid ve zâhidlerin dağ başlarına çekilmeleri bu kabildendir. Ancak kişinin içerisinde hâlâ dünyevî hırs ve arzular devam eder. İkincisi ve makbul olanı ise peygamberler ve bazı velilerde olduğu gibi beden, dünyevî birtakım işlerle uğraşırken kalbin dünyadan alaka keserek yalnızca Allah’a yönelmesidir.¹⁰⁴

Tasavvuf ile tebettül kelimelerinin aynı mânâyı geldiğini ve tasavvufun Kur’ân-ı Kerîm’deki karşılığının tebettül olduğunu söyleyen bazı sûfiler de vardır. Tebettülü tasavvufî bir mertebe şeklinde ilk defa ele alan Hâce Abdullah Herevî (ö. 481/1089), bu kavramı “sâlikin her şeyi bırakarak bütünüyle Allah’a yönelmesi” şeklinde tanımlayarak üç dereceye ayırmıştır. Birinci derecedeki tebettül, insanlara karşı bir beklenti içinde bulunma ve onları önemseme duygusundan kurtulmaktır. İkinci derecedeki tebettül, sâlikin nefsinin arzu ve isteklerinden uzaklaşarak Allah ile ünsiyet kurarak ilâhî keşfe ulaşmasıdır. Zira arzu ve istekler nefse hayat veren unsurlardır. Bunlara olan meyil or-

⁹⁹ el-İnsan 76/23.

¹⁰⁰ Mustafa Türköz, *Kur’ân ve Hadis Bağlamında Zühd Hayatı*, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007), 13.

¹⁰¹ el-Ankebût 29/69.

¹⁰² Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb (Tefsîr-i kebîr)*, (Bejrût: Dâru İhyai’t-Turasi’l-Arabî, 1420), 30: 687.

¹⁰³ Kâşânî, *Letaifu’l-a’lâm*, 245.

¹⁰⁴ İsmail Hakkı Burûsevî, *Tefsîru rûhu’l-beyân*, (Matbuatun Osmaniyeye, 1330), 10: 212.

tadan kalktığında nefsin etkisi azalır ve kalp süflî âleme yönelmekten kurtulur. Üçüncü derecedeki tebettül ise sâlikin kendini sülûkünde ilerlemeye adanmasıdır.¹⁰⁵

Tebettül kavramı aynı zamanda ruhbanlığı ve evlenmemeyi de kapsar. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.v) “ رَدَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عُثْمَانَ بْنِ مَظْعُونٍ النَّبِيِّ، وَلَوْ أَدِنَ لَهُ ”¹⁰⁶ buyurması bu davranışların İslâmiyet'te tasvip edilmediğini, dolayısıyla tebettülün bu hususları içermediğini göstermektedir. Nitekim bazı sahâbîler bir araya gelip geceleri namaz kılmaya, gündüzleri oruç tutmaya ve eşleriyle bir araya gelmemeye niyet ettiklerinde, “Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı şeylerin temiz ve güzel olanlarını haram saymayın ve sınırı aşmayın. Allah sınırı aşanları sever.”¹⁰⁷ meâlindeki âyet inmiş ve Hz. Peygamber onları bu davranışlarından menetmiştir. Ulvi ve ihlaslı düşüncelerle dahi olsa izdivaç ve aile hayatından kasti olarak uzaklaşma mânâsındaki tebettüle, fitratla çatışma ve ilahî hikmete aykırı olacağından Peygamberimiz müsaade etmemiştir.¹⁰⁸

3.3. Vera'

Sözlükte “sakınmak, kaçınmak, çekinmek” anlamlarına gelen vera' kelimesi terim olarak “haram ve günah olup olmadığı şüpheli hususlardan kaçınıp helal ve mübahların bir kısmından feragat etmek” anlamında kullanılır.¹⁰⁹ Takvâ mahzurlu olanı, vera' ise helal olması şüpheli olanı terketmektir. Binaenaleyh vera', takvânın ileri ve özel bir şeklidir.¹¹⁰ Vera', ihtiyaçtan fazlasını terketmek anlamına gelen zühdün de başlangıcı kabul edilmiştir.¹¹¹

Vera' kelimesi Kur'ân'da geçmemektedir. Fakat hadis-i şeriflerde kelimenin kendisi ve türevleri kullanılmıştır. “Vera'dan daha kolay bir şey görmedim.”¹¹²; “Vera' ehli ol insanların en abidi olursun.”¹¹³ hadislerinde vera' kelimesi bizzat mevcut olduğu gibi; “Helal belli, haram da bellidir. İkisi arasında şüpheli şeyler vardır ki, çok kimseler bunları bilmezler. Her kim şüpheli şeylerden sakınırsa, ırzını da, dinini de tertemiz tutmuş olur. Her kim şüpheli şeylere dalarsa, (içine girmek yasak olan) koruluk etrafında davar-

¹⁰⁵ Abdurrezzak Tek, “Tebettül”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40: 216

¹⁰⁶ Müslim, “Nikah”, 6. “Rasûlullah (s.a.v), Osman bin Mazun'un kadınlardan uzak durup evlenmeme isteğini reddetti. Eğer ona izin verilseydi, biz de hadım olurduk.”

¹⁰⁷ el-Mâide 5/87.

¹⁰⁸ Buhâri, “Nikah”, 1.

¹⁰⁹ İbn Manzûr, “Vra'”, 8: 388.

¹¹⁰ Süleyman Uludağ, “Vera'”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43: 50.

¹¹¹ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 159; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 5. Baskı, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997), 172.

¹¹² Buhâri, “Büyû'”, 3.

¹¹³ İbn Mâce, “Zühd”, 24.

larını otlatan bir çoban gibi çok sürmez içeriye dalabilir. Haberinizi olsun, her devlet başkanının kendine mahsus bir koruluğu olur. Gözünüzü açın; Allah'ın yeryüzündeki koruluğu da haram ettiği şeylerdir."¹¹⁴ hadisinde ise şüpheli şeylerden kaçınmanın önemi belirtilerek vera' kavramına işaret edilmiştir.

Hâris el-Muhâsibî vera' kavramını "İnsanın içinde bir işi yapma arzusu doğduğu zaman bunun hak mı yoksa bâtil mi olduğu netleşinceye kadar kalbin durup o işi değerlendirmesidir." olarak yorumlamış ve vera'nın alâmetini de "kalbe gelen kötü şeylerden huzursuz olmaktır." şeklinde tarif etmiş. Hz. Ömer'in devlete ait mumu şahsî işlerinde kullanmaması, Ebû Hanîfe'nin faiz olması korkusuyla alacaklısının duvarından gölgelememesi, Bişri Hâfi'nin kız kardeşini topluma ait bir meşalenin ışığında yün eğirmekten menetmesi vera' örnekleridir.¹¹⁵

Gazzalî vera'yı dört mertebede inceler: Birincisi şahitliğin makbuliyeti için gerekli olan vera'dır. Eğer kişi böylesine açık haramlardan sakınmaz ise şahitlik, kadılık ve velâyet hakkını kaybeder. İkincisi, haram karışma ihtimalinden ötürü içerisinde şüphe bulunan şeylerden sakınan sâlihlerin vera'ı; üçüncüsü, haram işlemeye sebep olması ihtimaline binaen helali terkeden müttakilerin vera'ı; dördüncüsü, ömrünün herhangi bir anını Allah'a yakınlaşmaya fayda vermeyen bir şeye harcamaktan korkarak Allah'dan gayri şeylerden yüz çeviren siddîkların vera'ıdır. Gazzalî bu dört vera'dan sadece ilkinin fıkıhın alanına girip diğer üçünün bütün müminlere şâmil olmadığını da ifade etmiştir.¹¹⁶

3.4. Tehannüs (تحنُّت)

Tehannüs, kişinin putlardan ve günaha sebep olacak şeylerden uzaklaşması demektir.¹¹⁷ Bazı kaynaklarda tehannüs ile tehannüf kavramlarının eş anlamlı olduğu belirtilmiştir.¹¹⁸ Peygamberimiz (s.a.v)'in bi'setten önce Hira Mağarasında inzivaya çekilmesi ve burada gecelerce ibadet yapması da tehannüs olarak ifade edilir.¹¹⁹ Öyle ki Ramazan ayı girince yanına aldığı erzak ile dünya meşgalesinden ve insanlardan uzaklaşarak Hira Mağarasına gider, orada tefekkür, murâkabe ve derin bir sükûnet ile vakit geçirirdi.¹²⁰ Onu gören Araplar: "Muhammed Rabbine aşık oldu." demişlerdir.¹²¹ Bu olay Buhârî'de, Hz. Âişe'den rivâyet edilen hadiste; "Peygamber'e (s.a.v) yalnızlık sevdireldi. O Hira

¹¹⁴ Buhari, "Îmân", 39.

¹¹⁵ Uludağ, "Vera", 43: 50.

¹¹⁶ Uludağ, "Vera", 27.

¹¹⁷ ez-Zebidî, "Hns", 5: 225.

¹¹⁸ İbn Manzûr, "Hns", 2: 139; ez-Zebidî, "Hns", 5: 224.

¹¹⁹ İbn Manzûr, "Hns", 2: 138.

¹²⁰ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, trc. Sâlih Tuğ, 5. Baskı, (İstanbul: İrfan Yayınları, 1995), 1: 73.

¹²¹ Muhammed Ebû Hamid el-Gazzalî, *el'Münkizü mine'd-Dalal*, (Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-Hadisîyyeti), 179.

Mağarasına çekilir, ailesine dönmeden aldığı azıkla yetinip bir kaç gece tehannüs -yani ibadet- ederdi. Sonra yine Hatice'ye gelir, bir o kadar daha azık alırdı ta ki ona Hira Mağarasında iken hak gelinceye kadar..."¹²² şeklinde ifade edilmiştir.

Peygamberimiz'e (s.a.v) yalnızlığın sevdirmesi, yalnız iken kalbin dünyevî şeylerden daha kolay uzaklaşması sebebiyledir. Bu da iyi bir tefekkür yapılmasını sağlar. Bir de insan bazı huylarından ancak riyazatla kurtulabilir. Hz. Peygamber'e (s.a.v) de halvetin sevdirmesi, onun vahyi almasında gerekli olan kalbî hassasiyete erişmesi ve vahyi zoraki değil de istekli bir şekilde alması içindir.¹²³

Hz. Peygamber'in (s.a.v) tehannüs şeklindeki ibadeti kendisini vahiy alma durumuna hazırlamıştır. Bu ibadet ve tefekkürden, Hz. Peygamber'in (s.a.v) yetiştiği ortamda İslâm öncesinde de bazı kimselerin tenhaya çekilip ibadetle meşgul oldukları anlaşılmaktadır. İslâmiyet geldikten sonra ise bu uygulama özellikle Ramazan ayında itikâf şeklinde yapılmıştır.¹²⁴

4. Kur'ân'da Zühd Kavramı

Kur'ân'da zühd kelimesi bizzat geçmemekle birlikte Hz. Yûsuf'u kuyudan çıkarılanların ona fazla kıymet vermemeleri sebebiyle kendileri hakkında bu kelimenin türevlerinden zâhid kelimesinin çoğulu olan "zâhidîn" kullanılmıştır.¹²⁵ Ancak âyette geçen "zahidîn" kelimesiyle sözlük anlamı kastedilmiştir.

Zühd kelimesinin bizzat Kur'ân'da mevcut olmamasına karşın ıstılâhi içeriğindeki dünya hayatının geçiciliğini ve âhiret yanında kıymetsizliğini vurgulayan ifadeler Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde geçmektedir. Aynı zamanda dünyaya düşkün olma, hırs ve tama' gibi zühdün zıddı olan his ve eylemler de âyetlerde yerilerek ifade edilmiştir.¹²⁶ Biz de zühd kelimesiyle anlam ilişkisi bulunan âyetleri kategorize ederek inceleyeceğiz.

4.1. Dünyanın Âhirete Göre Değersiz Olduğunu İfade Eden Âyetler

Âhiret mükâfat ve cezasının dünyadakinin çok fevkinde olması; dünya hayatının sonlu, âhiret hayatının ise ebediyen devam etmesi gibi dünya ve âhiret arasındaki büyük farklılıklar dünyanın âhirete göre kıymetsizliğini göstermektedir. Âyetlerde de vurgu genellikle bu yönler üzerine yapılmaktadır.

¹²² Buhâri, "Bedü'l-Vahy", 3.

¹²³ Alican Tatlı, *Zühd Açısından Dünya ve Nimetleri*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2005), 432.

¹²⁴ Süleyman Ateş, *İslâm Tasavvufu*, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1992), 13.

¹²⁵ "Onu (Yûsuf'u Mısır'a varınca) düşük bir fiyata, birkaç dirheme sattılar, onun hakkında rağbetsiz (zâhid) idiler." (Yûsuf 12/20).

¹²⁶ el-Bakara 2/96; el-Müddessir 74/15.

رُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِصَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَبَإِ “Kadınlar, oğullar, yığılmış yüklerle altın ve gümüş yığınları, salma atlar, sağmal hayvanlar ve ekinlerden nefsin arzu duyduğu şeylerin sevgisi insanlara süslendi. Bunlar dünya hayatının menfaatidir. Hâlbuki varılacak yerin güzeli ancak Allah katındadır.”¹²⁷

Âyetteki süsleme eyleminin faili hakkında ihtilaf söz konusudur. İcad ve inşa yönüyle Allah Teâlâ olduğunu ifade edenlerin yanı sıra vesvese ve kandırma yönünden şeytan olduğunu söyleyenler de vardır. Mana açısından ise genelde bütün insanlar için nasihat içerirken özelde yahudiler kınanmaktadır.¹²⁸ Süslü gösterilen bu şeylerle meşgul olanların hak yoldan ayrılacağı, bunları küçümseyip yüz çevirenlerin ise selamete doğru yola erişeceği de ifade edilmiştir.¹²⁹ Âyette, kişinin en zor imtihanlarından biri olan kadınlardan başlanarak farklı türlerden altı sınıf zikredilmiştir. Sonrasında ise bunların geçici olup dünyaya zühd, âhirete rağbet etmek gerektiğine işaret edilmiştir. Peygamberimiz de (s.a.v) “Dünyadan zahid ol ki Allah seni sevsin, insanların elindekilerden de zahid ol ki insanlar da seni sevsin.”¹³⁰ buyurmuştur.¹³¹

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ لَأَفْرَجْتَ أَعْيُنَنَا وَالْأَجْرُ خَيْرٌ لِمَنْ اتَّقَى كَذَلِكُمْ كُنْتُمْ لِقَوْمٍ أَجْرًا لَمْ يُغْنَوْا عَنْهَا شَيْئًا وَلَا يُنصَرُونَ “Kendilerine: ‘Ellerinizi (savaştan) çekin, namazı hakkıyla edâ edin ve zekatı verin!’ denilen kimseleri görmedin mi? Şimdi onlara savaş farz yazılınca içlerinden bir fırka, Allah’dan korkarcasına, hatta daha şiddetli korkuyla insanlardan korkmaya başladılar da: “Rabbimiz! Bize savaşı niçin yazdın! Ne olurdu, bizi yakın bir vakte kadar erteleyesdin!” dediler. Onlara de ki: “Dünya menfaati azdır. Hem âhiret sakınan kimse için daha hayırlıdır ve siz kıl kadar haksızlığa uğratılmazsınız.”¹³²

Âyette geçen kişilerin itikâdî durumu hakkında; mümin, münafık ve müslüman gibi farklı yorumlar yapılmıştır. Ancak insan ömrünün belli ve rızkının taksim edilmiş olduğuna inanan ve Peygamberimiz’in (s.a.v) emirleri karşısında işittik ve itaat ettik diyen sahâbenin böyle demesi pek mümkün görünmemektedir.¹³³ Dünya menfaati için “Dünya başından sonuna kadar, rüyasında hoşlanacağı şeyleri görüp sonrasında uyanan bir kişi gibidir.” benzetmesi yapılmıştır. Âhirette kıl kadar haksızlık yapılmayacağı

¹²⁷ Âl-i İmrân 3/14.

¹²⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1384), 4: 27.

¹²⁹ Ebu Abdurrahmân b. Muhammed Sülemî, *Hakaiku't-Tefsir*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421), 1: 90.

¹³⁰ İbn Mâce, “Zühd”, 1.

¹³¹ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 4: 36.

¹³² en-Nisa 4/77.

¹³³ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 280.

ifadesi ise “Kişi âhirette ücretini tam olarak alacağını idrak ettiğinde, dünyevî boş meşguliyetleri bırakıp âhirete ve cihada istek duyar.” şeklinde yorumlanmıştır.¹³⁴

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرَثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلَهُ يَأْخُذُوهُ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ وَالِدَارُ الْأَخْرَءُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ “Buna rağmen onların ardından kitaba varis olan birtakım kimseler geldi; şu değersiz dünyanın geçici menfaatini alıyorlar ve: “(Nasıl olsa) bize mağfiret edilecek!” diyorlar. Fakat kendilerine ona benzer bir menfaat daha gelse onu da alırlar. Allah’a karşı haktan başka bir şey söylemeyeceklerine dair Kitab’ta kendilerinden sağlam söz alınmamış mıydı? Ve onun içindekilerini okumamışlar mıydı? Hâlbuki âhret yurdu, sakınanlar için daha hayırlıdır. Hiç akıl erdirmez misiniz?”¹³⁵

Âyette bahsi geçenlerin, Peygamberimiz (s.a.v) zamanındaki yahudiler olduğu belirtilmiştir. Bu kimselerin nasıl olsa affedileceğiz diyerek hükümleri halka kolaylaştırmak için rüşvet alıp Kitaplarındaki kelimeleri tahrif ettikleri de ifade edilmiştir. Mâlik bin Dinar (ö. 131/748): “Bir zaman gelir ki insanlar, Allah’ın kendilerine emrettiği şeylerde kusur etmeye başladıklarında: “Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmadığımızdan dolayı biz bağışlanacağız.” derler. Onların bütün işleri ümid beslemektir. Onlara göre içlerindeki en hayırlıları taviz verenleridir. Bunlar bu ümmetten olup Allah Teâlâ’nın Kur’ân’da zikrettiği topluluğa benzemektedirler.” diyerek A’râf Sûresi 169. âyeti okumuştur.¹³⁶

اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَفَرَحُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فِي الْأَخْرَةِ إِلَّا مَتَاعٌ “Allah, dilediğine rızıkı genişletir ve (dilediğine de) daraltır. Fakat (onlar) dünya hayatıyla şımardılar. Hâlbuki dünya hayatı, âhiretin yanında bir menfaatten başka bir şey değildir.”¹³⁷

Âyet-i kerîmenin başında, dünyada kâfire geniş rızık verilmesi onun üstün ve değerli olduğunu göstermediği gibi müminin rızıkının daraltılması da onun hakirliğini göstermeyip bunun dünya hayatının imtihan yurdu olmasından kaynaklandığı ifade edilmiştir. Âyetin devamında dünya hayatıyla şımaran Mekke müşriklerine işaret edilmiş ve dünya hayatının âhret yanında tencere ve tepsi gibi bir eşya değerinde olduğu belirtilmiştir.¹³⁸

¹³⁴ Ebû'l-Fida İsmail İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, (Dâru Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzi, 1420), 2: 360.

¹³⁵ el-A'râf 7/169.

¹³⁶ Ebû'l-Kasım Carullah ez-Zamahşerî, *Tefsiru'l-Keşşaf an hakaiki gavamidi't-tenzil*, (Beyrût: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1407), 2: 174.

¹³⁷ er-Rad 13/26.

¹³⁸ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 9: 313.

“الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا” Mal ve oğullar, dünya hayatının süsüdür. Kalıcı olan salih ameller ise, Rabbinin katında sevapça da hayırlıdır, ümit bağlamak cihetiyle de hayırlıdır.¹³⁹

Âyet, Müslümanlara müşriklerin sahip oldukları mallar ve oğullar gibi nimetlerin dünya hayatının süsü olduğunu ve bu nimetlerin kendilerinin de bildiği gibi zeval bulacağını nasihat edip, Allah’ın mü’minler için hazırladığı şeylerin ise daha hayırlı olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁰ Âyette geçen “الْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ” kavramı “halis amel, sadık niyet ve Allah’ın rızasını istenerek yapılan her şey”¹⁴¹ şeklinde de tefsir edilmiştir.

“Sihirbazlar dediler ki: “Seni, bize gelen apaçık mucizelere ve bizi yaratana asla tercih etmeyiz; artık ne hüküm vereceksen ver! Sen ancak bu dünya hayatında hükmedersin.”¹⁴²

Sihirbazlar; âhiretin dünyadan daha hayırlı ve sonsuz olduğunu yakîni bir imanla idrak ettiklerinden¹⁴³ hatta bazı kaynaklara göre secdede iken cennetteki yerlerini görmelerinden ötürü¹⁴⁴ Firavun’un vereceği cezayı önemsememişlerdir.

“Onlardan bazı sınıfları imtihan etmek için kendilerini onunla faydalandırdığımız dünya hayatının süsüne de sakın gözlerini dikme; Rabbinin rızıkı hayırlıdır ve daha devamlıdır.”¹⁴⁵

Peygamberimiz (s.a.v.) Ebû Râfi’yi (ö. 40/660) bir yahudiden ödünç yiyecek alması için gönderir. Yahudi de vereceği yiyecek karşılığında bir rehin isteyince Peygamberimiz hüzenlenir. Sonrasında ise bu âyetin nâzil olduğu rivâyet edilir.¹⁴⁶ Âyet; Peygamberimiz’e, dünyada verilen hidâyet ve nübüvvetin daha hayırlı olduğuna ve âhirette hazırlanan nimetlerin de kesintisiz olduğuna işaret eder. Aynı zamanda zâhid mü’minlerin aksine kâfirlerin nimetlendirilmeleri, onların imtihan edilip, âhirette azaba dâçar olmaları içindir.¹⁴⁷ Âyette geçen “رِزْقُ رَبِّكَ” ifadesi “kanaat, zühd, Allah’a güven, Allah’ın takdirine râzı olma, tevekkül” gibi kavramlarla tefsir edilmiştir.¹⁴⁸

¹³⁹ el-Kehf 18/46.

¹⁴⁰ Muhammed Tahir İbn Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, (Tûnus: ed-Dâru’t-Tûnusiyye li’n-Neşr, 1984), 15: 332.

¹⁴¹ Sülemî, *Hakaiku’t-Tefsir*, 1: 411.

¹⁴² Tâhâ 20/72.

¹⁴³ Nasuriddin Ebû Said Abdullah el-Beydâvî, *Envaru’t-tenzil ve esraru’t-tevil*, (Beyrût: Dâru İhyai’t-Turasi’l-Arabî, 1418), 4: 33.

¹⁴⁴ Kurtubî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, 11: 225.

¹⁴⁵ Tâhâ 20/131.

¹⁴⁶ Ebû Cafer Muhammed bin Cerir et-Taberî, *Câmiu’l-beyân fi tevilî’l-Kurân*, (Müessesetü’r-Risale, 1420), 18: 403.

¹⁴⁷ Beydâvî, *Envaru’t-tenzil*, 4: 43.

¹⁴⁸ Sülemî, *Hakaiku’t-Tefsir*, 1: 453.

وَلَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقْفًا مِنْ فِصَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَابًا وَسُرُورًا عَلَيْهَا يُتَكَبَّرُونَ وَزُخْرُفًا وَإِنْ كُلُّ ذَلِكَ لَمَّا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ (küfürde birleşen) tek bir ümmet olacak olmasaydı, Rahmân'ı inkar edenlerin evlerinin tavanlarını ve üzerine çıkacakları merdivenleri gümüşten yapardık. Hem evleri için (gümüşten) kapılar ve üzerlerinde yaslanacakları koltuklar (yapardık). Ve (onlara) nice altın ziynetler verirdik. Hâlbuki bütün bunlar, dünya hayatının menfaatinden başka bir şey değildir. Âhiret ise Rabbinin katında takvâ sahipleri içindir.”¹⁴⁹

Âyette dünya menfaatinin önemsizliğinden ve Allah katındaki kıymetinin azlığından bahsedilmektedir. Öyle ki eğer insanların küfürde toplanmalarını netice verecek olmasaydı, insanların mânen en aşağılarına maddeten en büyük nimetlerin verileceği zikredilmiştir.¹⁵⁰

“Fakat siz dünya hayatını üstün tutarsınız! Hâlbuki âhiret daha hayırlı ve daha devamlıdır.”¹⁵¹

İbni Mesud (ö. 32/652) bu âyeti okuduğunda: “Niçin dünya hayatını âhirete tercih ediyoruz bilir misiniz? Çünkü dünyanın güzellikleri, yiyecekleri, içecekleri, lezzetleri hazırdadır. Ama âhiret gaybîdir. Bundan dolayı hazırdakini tercih edip, sonra olanı terk ediyoruz.” demiştir.¹⁵²

Âyetler bir bütün olarak incelendiğinde, insanların dünyada değer verdikleri mal, kadın, evlat ve rızık genişliği gibi şeylerin geçici olmasından ve âhiretteki nimetlerin devamlı ve daha kıymetli olduğundan bahsedildiği görülecektir. Dünyada daha fazla nimet ve imkâna sahip olan kişilerin daha üstün olmadığından, yani ölçü olarak dünya hayatını değil de âhireti esas alan bir düşünce yapısına sahip olmamız gerektiğinden bahsetmektedir.

4.2. Dünya Hayatını İstemenin ve Âhirete Tercih Etmenin Kınandığı Âyetler

Kur’ân-ı Kerîm’de, dünya hayatının istenmesi ve âhirete tercih edilmesi farklı fiil kalıplarıyla zikredilmiştir. Bu ifadelerin geçtiği âyetlerde genellikle âhiret hayatını ikinci plana atan kâfir ve müşriklerin dünya algısından bahsedilmektedir.

¹⁴⁹ ez-Zuhuruf 43/33-35.

¹⁵⁰ Şihabüddin es-Seyyid Mahmud el-Alusi, *Ruhu'l-meani fi tefsiri'l- Kur'âni'l Azim ve's-seb'il-mesâni*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1414), 13: 79.

¹⁵¹ el-A'lâ, 87/16-17.

¹⁵² Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 20: 23. عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ أَنَّهُ قَرَأَ هَذِهِ آيَةَ، فَقَالَ: أَنْتَدْرُونَ لِمَ أَنْزَلْنَا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ؟ لِأَنَّ الدُّنْيَا حَضَرَتْ وَعُجِّلَتْ لَنَا طَيِّبَاتُهَا وَطَعَامُهَا وَشَرَابُهَا، وَلَدَائِهَا وَبَهْجَتُهَا، وَالْآخِرَةُ غُيِّبَتْ عَنَّا، فَأَخَذْنَا الْعَاجِلَ، وَتَرَكْنَا الْآجِلَ.

إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنَّنُوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ أُولَٰئِكَ مَاؤَاهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ “Şüphesiz ki bize kavuşmayı beklemeyenler, dünya hayatına râzı olup onunla tatmin olanlar ve âyetlerimizden gafil olanlar var ya, işte onların kazanmakta oldukları (günahlar) sebebiyle varacakları yer ateştir.”¹⁵³

Âyette geçen dünya hayatından râzı olanlar; âhirete karşılık olarak dünyayı tercih eden kimseler olup, bütün himmet ve gayretlerini dünyaya yönlendirerek onun için sevinir, onun için üzülür, onun yüzünden kızar ve onun için râzı olurlar.¹⁵⁴

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا “Kim dünya hayatını ve ziynetini isterse, onlara orada (dünyada) amellerinin karşılığını veririz ve onlara orada bir eksiklik yapılmaz. İşte onlar öyle kimselerdir ki, âhirette onlar için ateşten başka bir şey yoktur. (Dünyada) Yaptıkları şeyler, orada (âhirette) boşa gitmiştir ve yapmakta oldukları şeyler bâtıldır.”¹⁵⁵

Bu âyetlerin kâfirler hakkında indiği yönünde görüşler olduğu gibi riyâkâr müminler hakkında indiğine dair de görüşler vardır. Birinci görüşün sahipleri âyette geçen “Âhirette onlar için ateşten başka bir şey yoktur.” ifadesini; ikinci görüşün sahipleri ise nakledilen bir haberi delil getirmişlerdir. Nitekim nakledilen haberde riyâkâr kimselere şöyle denileceği belirtilmektedir: "Siz oruç tuttunuz, namaz kıldınız, zekât verdiniz, cihad ettiniz, Kur’ân okudunuz. Ancak bunları isminizin anılması için yaptınız ve bunlar da hakkınızda söylenmiş bulunmaktadır." Daha sonra şöyle buyurulmaktadır: "İşte ateşin üzerlerine ilk alevlendirileceği kimseler bunlardır." Ebû Hüreyre (ö. 58/678) bu hadisi rivâyet ettikten sonra şiddetlice ağlayarak: “Rasûlüllah (s.a.v) doğru söylemiştir. Nitekim Allah Teâlâ da: “Kim dünya hayatını ve onun süsünü arzu ederse...”” âyeti ile başlayan iki âyet-i kerîmeyi okumuştur.¹⁵⁶

مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ “Kim âhîret kazancını isterse, ona o kazancında ziyadelik veririz. Kim de dünya kazancını isterse, ona da ondan veririz; ama onun âhîrette hiçbir nasibi olmaz.”¹⁵⁷

Âyette geçen âhîret kazancını isteyenler hakkında: “Kendilerine verilen rızıkla Allah hakkını edâ edip, dinin kuvvetlenmesi için infakta bulunanlardır ve bunlara sevapları bire ondan bire yedi yüze kadar verilecektir.” denilmiştir. Dünya kazancını isteyenler hakkında ise “kendilerine verilen rızıkı dünya saltanatına ve haram yola harca-

¹⁵³ Yûnus, 10/7-8.

¹⁵⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 15: 25, 27.

¹⁵⁵ Hûd 11/15-16.

¹⁵⁶ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur’ân*, 9: 14.

¹⁵⁷ eş-Şûra 42/20.

malarından ötürü, onların âhirette bir nasipleri olmayacaktır." denilmiştir.¹⁵⁸ Abdullah bin Ömer de (ö. 73/692) "Dünyada ebedi yaşayacakmışsın gibi dünyanın için, yarın ölecekmişsin gibi de âhiretin için çalış." ¹⁵⁹ sözleri ile dünya ve âhiret dengesine işaret etmiştir.

فَأَعْرَضَ عَنْ مَنْ تَوَلَّى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا "Öyle ise bizim zikrimizden (Kur'ân'dan) yüz çevirip, dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimselerden, sen de yüz çevir."¹⁶⁰

İbn Kesîr de bu âyetin tefsirinde Peygamberimiz'in (s.a.v) "Dünya, evi olmayanın evi; malı olmayanın malı; akıllı olmayanların onun için topladıkları yerdir." ve "Ey Rabbim! Dünyayı en büyük hedefimiz ve ilmimizin ulaştığı en son nokta eyleme." hadislerine yer vermiştir.¹⁶¹

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ "İşte onlar, âhiret karşılığında dünya hayatını satın alanlardır. Bu yüzden onlardan azap hafifletilmez ve onlar yardım olunmazlar."¹⁶²

Âyet, Tevrat'ın bir kısmına inanıp bir kısmını inkar eden, Allah'ın haram kılmasına rağmen kendi milletlerinden olanları öldürerek veya yurtlarından çıkararak Allah ile olan ahitlerini bozan yahudilerin; kendilerinden zayıf ve cahil olanlarına karşı lider olmak isteyip, değersiz şeyleri satın alarak karşılığında imanlarını vermelerinden bahseder.¹⁶³

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ اتَّقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَاعٌ لَكُمْ "Ey iman edenler! Size ne oldu ki: "Allah yolunda seferber olun!" denildiği zaman (olduğunuz) yere ağırlaştınız! Âhiretten (vazgeçip) dünya hayatına mı râzı oldunuz? Fakat dünya hayatının menfaati, âhiretin yanında ancak pek azdır."¹⁶⁴

Âyetteki "Âhiretten (vazgeçip) dünya hayatına mı râzı oldunuz?" sorusunun muhataplarının; sıcak yaz gününde Tebuk Seferi'nin zorluklarına katlanmayıp, olgunlaşan meyvelere ve serin gölgeliklere meyledenler olduğu rivâyet edilmiştir. Oysa dünyadaki bu lezzetler âhiret nimetleri yanında basit kalacaktır. Bu nedenle müminlere, Allah'ın emirlerine itaat edip düşmana karşı cihada çıkarak; âhiret nimetlerine ve Allah katındaki ikramlara talip olmaları tavsiye edilmiştir.¹⁶⁵

¹⁵⁸ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 16: 18.

¹⁵⁹ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 16: 18.

¹⁶⁰ en-Necm 53/29.

¹⁶¹ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, 7: 459.

¹⁶² el-Bakara 2/86.

¹⁶³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2: 316.

¹⁶⁴ et-Tevbe 9/38.

¹⁶⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16: 253.

“Onlar ki, الَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْأَجْرَةِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ” *Onlar ki, dünya hayatını âhirete tercih ederler; (insanları) Allah yolundan çevirirler ve ona eğrilik (bulmak) isterler. İşte onlar (haktan) uzak bir sapıklık içindedirler.”*¹⁶⁶

İbrâhîm Sûresi ikinci âyette, kâfirler Peygamberimiz’e muhalefet etmelerinden ve onu yalanlamalarından dolayı kınanmıştır. Bu âyette ise, dünya hayatını âhirete tercih edip öne geçirmek ve dünya için çalışıp âhireti unutmak yani âhiretin bütünüyle arkaya atılması kâfir sıfatı olarak belirtilmiştir.¹⁶⁷

مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيْمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيْمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ اسْتَحَبُّوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْأَجْرَةِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ “Kalbi iman ile mutmain olduğu halde (inkara) zorlanan kimse müstesna, kim iman ettikten sonra Allah’ı inkar ederse (onun için şiddetli bir tehdit vardır), fakat kim de küfre gönülünü açarsa, artık Allah’tan onların üzerine bir gazap ve onlar için büyük bir azap vardır. Bu, doğrusu onların âhirete mukabil dünya hayatını tercih etmelerinden ve şüphesiz ki Allah’ın kâfirler topluluğunu hidâyete erdirmeyeceğindedir.”¹⁶⁸

Âyette müşriklerin Allah’ın gazabına uğramalarına ve büyük azabın üzerlerine vacip olmasına sebep olarak, onların dünya hayatının ziynetini âhiret nimetlerine tercih etmeleri zikredilmiştir.¹⁶⁹

فَلَمَّا مَنَّ طَعَى وَأَثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى “Artık kim haddi aşmış ve dünya hayatını (âhirete) tercih etmişse, artık şüphesiz (o kimse için) varılacak olan yer, ancak cehennemdir!”¹⁷⁰

Yahya b. Ebi Kesîr’in: (ö. 129/747) “Her kim aynı öğünde üç çeşit yemek koyarsa, o kimse haddi aşmış olur.” dediği rivâyet edilmiştir. Huzeyfe (ö. 36/656): “Bu ümmet için en çok korktuğum şey, gördükleri şeyleri, bildikleri şeylere tercih etmeleridir.” demiştir. Rivâyet olduğuna göre eski kitaplarda Yüce Allah: “Bir kulum eğer dünyasını âhiretine tercih edecek olursa, mutlaka ben de onun üzerine kederlerini salar ve onu zayi ederim. Sonra da bunların hangisine mübtelâ iken helak olduğuna da aldırmam.” buyurmuştur.¹⁷¹

Âyetler bir bütün olarak incelendiğinde, insanların dünya ile bağının âhireti unutturacak seviyeye gelmemesi gerektiğinden bahsetmektedir. Ayrıca âhireti göz ardı

¹⁶⁶ İbrâhîm 14/3.

¹⁶⁷ İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur’âni'l-Azim, 4: 476.

¹⁶⁸ en-Nahl 16/106-107.

¹⁶⁹ Taberî, Câmiu'l-beyân, 17: 305.

¹⁷⁰ en-Nâziât 79/37-39.

¹⁷¹ Kurtubî, Ahkâmu'l-Kur’ân, 19: 207.

ederek dünyayı isteyenlerin mal ve servet elde etmeleri istikametlerini göstermeyip bilakis âhiretteki hüsrânlarına bir alamet kabul edilmiştir.

4.3. Dünya Hayatının Oyun, Eğlence ve Metâ' Olduğunu İfade Eden Âyetler

Dünya hayatı, Kur'ân'ın farklı âyetlerinde oyun, eğlence ve metâ'¹⁷² olarak nitelenmiştir. Bu şekilde nitelenen hayat, asıl olarak kâfirlere mahsus olmakla birlikte müminleri de ibret almaya ve nefsin desiselerine karşı müteyakkız olmaya sevk etmektedir.

وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ “Dünya hayatı aldatıcı menfaatten başka bir şey değildir.”¹⁷³

Metâu'l-ğurur, müşteriye kandırmak için süslü gösterilerek satılan ve alındıktan sonra değersiz olduğu anlaşılan mal anlamına gelmektedir.¹⁷⁴ Peygamberimiz (s.a.v): “Cennet'te bir kamçı uzunluğunda yer, dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır. Dilerseniz “Dünya hayatı aldatıcı menfaatten başka bir şey değildir.” âyetini okuyun.” buyurmuştur.¹⁷⁵ Yine bu âyet “Dünya hakirdir, bu hakir şeyi talep eden ondan daha hakirdir ve onun için başkalarıyla rekabet eden de talep edenden daha hakirdir. Dünya, kulu âhirete yönelmekten alıkoyduğu için zemmedilen bir leştir. Leşi talep edenin de bir kıymeti olmaz.”¹⁷⁶ şeklinde de tefsir edilmiştir.

وَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَزِينَتُهَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى أَفَلَا تَعْقِلُونَ “Size verilen şeyler dünya hayatının menfaati ve süsüdür. Allah katında olanlar ise daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Hiç akıl erdirmez misiniz?”¹⁷⁷

Bu âyet “Kim dünyadan şehvetle bir şey alırsa Allah (c.c) onu dünya ve âhirette aldığı şeyin daha hayırlısından mahrum eder. Kim de dünyadan kendisi veya üzerinde hakkı bulunanlar için zarûri olan bir şey alırsa o kişi; dünyadaki hayırdan, ibadet lezzetinden, Allah'ın (c.c) muhabbetinden ve âhiretteki yüksek derecelerden mahrum edilmez.”¹⁷⁸ şeklinde tefsir edilmiştir. İbn-i Abbas'tan da (ö. 68/687): “Allah dünyayı yarattığında; ehlini de mü'min, münâfık ve kâfir olarak üç gruba ayırdı. Mü'min dünyada geçimlik azık edinir, münâfık dünya nimetleriyle aşırı süslenir, kâfir ise dünyanın geçici menfaatlerine dalar.”¹⁷⁹ rivâyeti nakledilmiştir.

¹⁷² Metâ' kelimesi, kendisinden istifade edilip hoşnut olunmakla birlikte devamlılığı olmayan şeyler için kullanılmaktadır. Bkz. İbn Manzûr, “Mt”, 8: 332.

¹⁷³ Âl-i İmrân 3/185, el-Hadîd 57/20.

¹⁷⁴ Zemahşerî, *Keşşaf*, 1: 449.

¹⁷⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 7: 454.

¹⁷⁶ Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 3: 541.

¹⁷⁷ el-Kasas 28/60.

¹⁷⁸ Tüsterî, *Tefsiru't-Tüsterî*, 118.

¹⁷⁹ Zemahşerî, *Keşşaf*, 3: 425.

يَا قَوْمِ إِنَّمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَإِنَّ الْآخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ “Ey kavimim! Bu dünya hayatı ancak bir menfaattir; doğrusu âhiret ise asıl kalınacak yerdir.”¹⁸⁰

Âyet-i kerîmesinin tefsirinde: “Dünya hayatının az, geçici ve fani olduğu; âhiretin ise, zeval bulmayıp oradan ayrılmanın veya oradan başka bir yere intikal etmenin mümkün olmadığı ve insanların ya nimetler içinde olacağı ya da cehennemde azap çekeceği” ifade edilmiştir.¹⁸¹

وَإِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌّ وَلَهْوٌ “İşte dünya hayatı bir oyun ve bir eğlenceden başka bir şey değildir.”¹⁸²

İbn-i Abbas, âyette bahsedilen hayatın, aldanma ve bâtil bir oyalanma içindeki kâfirlerin hayatları olduğunu; müminlerin salih amellerle dolu hayatlarının ise asla oyun ve eğlence olmadığını belirtir.¹⁸³ Hz. Ali (ö. 40/661) de yanında dünyayı kötüleyen bir adama: “Dünya, doğru olanlar için doğruluk; onu iyi anlayanlar için kurtuluş; ondan azığını alanlar için ise zenginlik yurdudur.”¹⁸⁴ demiştir.

وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌّ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ “Bu dünya hayatı, bir eğlence ve bir oyundan başka bir şey değildir. Şüphesiz âhiret yurdu ise, elbette asıl hayat odur. Keşke bilselerdi!”¹⁸⁵

Taberî, oyun ve eğlence olduğu bildirilen dünya hayatını, mutlak mânâda değil de; müşriklerin hayatı olarak tefsir etmiştir.¹⁸⁶ Kurtubî de Allah’ın zenginlere dünyalık olarak verdiği şeylerin oyun gibi hakikatinin olmayıp, zeval bulacağını ifade ederek “Şâyet dünya seninle devamlı olarak kalacak olsa bile sen onda devamlı kalıcı değilsin.” darb-ı meselini nakletmiştir.¹⁸⁷

إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌّ وَلَهْوٌ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ أَجْرَكُمْ وَلَا يَسْأَلْكُمْ أَمْوَالَكُمْ “Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir. Eğer iman edip sakınırsanız, (Allah) size mükâfâtınızı tam olarak verir. Hem sizden (bütün) mallarımızı istemiyor.”¹⁸⁸

Bu âyette müminler düşmana karşı cihada ve Allah yolunda infaka teşvik edilmiştir. Dünya hayatının ise Allah için amel etme ve O’nun rızasını kazanma gayesi olmaksızın boş bir eğlence olduğu belirtilmiştir.¹⁸⁹

¹⁸⁰ el-Mü’min 40/39.

¹⁸¹ İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur’âni'l-Azim, 7: 145.

¹⁸² el-Enam 6/32.

¹⁸³ Kurtubî, Ahkâmu'l-Kur’ân, 6: 415.

¹⁸⁴ Kurtubî, Ahkâmu'l-Kur’ân, 6: 414.

¹⁸⁵ el-Ankebût 29/64.

¹⁸⁶ Taberî, Câmiu'l-beyân, 20: 60.

¹⁸⁷ Kurtubî, Ahkâmu'l-Kur’ân, 13: 362.

¹⁸⁸ Muhammed 47/36.

اعْلَمُوا أَنَّ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا لَعِبٌّ وَلَهُوَ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ

“Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyundur, bir eğlencedir, bir süstür, aranızda bir övünmedir, mallar ve evlat hususunda bir çokluk yarışından ibarettir. Bir yağmurun misali gibidir ki bitkisi, ekincilerin hoşuna gider; sonra kurur da onu sararmış görürsün; sonra da kuru bir çöp olur. Âhirette ise şiddetli bir azap ve bir rıdvan (O'nun rızası) vardır. Dünya hayatı ise, aldatıcı bir menfaatten başka bir şey değildir.”¹⁹⁰

Kurtubî'ye göre âyet; dünya hayatının geçici olup bâki olmayan bir şeyi muhafaza etmek için Allah'ın emirlerinin terkedilmemesi gerektiğinden ve ölüm korkusuyla cihadı terketmenin doğru olmadığından bahsetmektedir.¹⁹¹

Âyette geçen oyun ve eğlence kelimeleri hakkında: “yeme ve içmedir; oyun, dünyada arzu duyulan şeyler, eğlence âhiretten alıkoyan ve kişiyi meşgul eden şeylerdir; oyun dünyalık kazançtır, eğlence kadınlardır.”¹⁹² gibi farklı yorumlar yapılmıştır. Aynı zamanda oyun kelimesi, çocuğun oyun sahasında boş yere kendisini yorması gibi, insanın da faydası az ve çabucak geçen dünyevî işlerde kendisini yormasına benzetilmiştir. Ziyet kelimesiyle ise güzel elbiseler, gösterişli binekler ve yüksek binaların ilişkili olduğu ifade edilmiştir.¹⁹³

Âyette, Yûnus Sûresi¹⁹⁴ ve Kehf Sûresi¹⁹⁵'nde de geçtiği gibi; dünya hayatı yağmura benzetilmiştir. Yağmur toprağa karışınca, bitkiler büyür ve dünya, değişik renk ve süslü kıyafetlerle bir gelin gibi olur. Ancak sonrasında bu bitkiler kısa süre sonra kuruyup yok olurlar. Bunun gibi dünya hayatı da çabucak geçer ve nimetleri de süratle tükenir.¹⁹⁶

¹⁸⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 22: 190.

¹⁹⁰ el-Hadîd 57/20.

¹⁹¹ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 17: 254.

¹⁹² Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 17: 255.

¹⁹³ Beydâvî, *Envaru't-tenzil*, 5: 189.

¹⁹⁴ إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أُنزِلْنَا مِنْ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَارْتَبَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَنَاهَا أَمْرًا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَنْ لَمْ تَغْن بِالْأَمْسِ كَذَٰلِكَ نَفِصَلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُفَكِّرُونَ “Dünya hayatının misali, ancak gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, insanların ve hayvanların yediği yeryüzü bitkileri, onun sayesinde birbirine karışmıştır. Nihâyet yeryüzü, ziynetini takınp süslendiği ve halkı da gerçekten kendilerini güçleri yeten kimseler olduklarını zannettikleri bir sırada, gece ve gündüz ona emrimiz gelir de onu sanki dün hiç yokmuş gibi biçilmiş bir hale getiririz! İşte, düşünecek bir kavim için âyetleri böyle açıklarız.” (Yûnus 10/24).

¹⁹⁵ “Onlara dünya hayatına dair şöyle bir misal de getir: (Dünyanın hali) gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, onunla yeryüzü bitkileri birbirine karışır; fakat sonunda rüzgârların kendisini savuracağı bir çöp haline gelir. Çünkü Allah, her şeye gücü yetendir.” (el-Kehf 18/45).

¹⁹⁶ Zemahşerî, *Keşşaf*, 2: 340.

Tüsterî bu âyetin tefsirinde, insanın kalbinde hakiki manada yalnızca Allah Teâlâ'ya karşı bir aşk ve iştiyakın olması gerektiğini belirten şu menkıbeyi nakletmiştir: "İbrâhîm (a.s) çok susadığı bir gün Habeşli deve çobanına rastgelir. "Suyun var mı?" diye sorduğunda o da İbrâhîm'e (a.s) "Su mu süt mü istersin?" diyerek karşılık verir. İbrâhîm (a.s) su istediği söylediğinde Habeşli çoban ayağı ile kayaya vurarak kayadan su fışkırtır. Bu olaya şaşırarak İbrâhîm'e (a.s), Allah (c.c) vahyederek: "Eğer şu Habeşli benden sema ve arzı yok etmemi isteseydi ikisini de yok ederdim." buyurur. İbrâhîm (a.s) "Niçin Ya Rabbi" diye sorduğunda Allah Teâlâ da "O, dünyayı da âhireti de istemeyip yalnızca beni istiyor." buyurmuştur."¹⁹⁷

Hz Ali de dünya hakkında: "Dünyaya üzülmeye! Çünkü dünya altı şeyden ibarettir: Yiyecek, içecek, giyecek, koklanacak, binecek ve evlenilecek şeylerdir. Dünyanın en güzel yiyeceği baldır, o ise bir tür sineğin tükürüğüdür. Dünyanın en bol içeceği sudur, bütün canlılar bu hususta birbirine eşittir. Dünyanın en üstün giyeceği ipektir, bu ise bir kurtçuğun dokumasıdır. Dünyanın en üstün kokusu misktir, bu da bir tür farenin kanıdır. Dünyanın en üstün bineği attır, yiğitler onun sırtında öldürülür. Evlenilecekler ise kadınlardır. Bu ise aslında bir idrar yolunun diğerine birleşmesi demektir. Allah'a yemin ederim ki; kadın, en güzel yerini süsler ancak onun en çirkin yeri arzu edilir."¹⁹⁸

Yukarı da zikredilen âyetler de; her ne kadar dünya hayatı insanın hoşuna gidecek şeyleri barındırsa da, bunların aşırı ilgi ve sevgiye değmeyen, geçici bir oyun ve eğlenceden ibaret oldukları ifade edilmiştir. Özellikle insanın haram yola tevessül edip âhîret hayatını tehlikeye atmaması için de kalıcı lezzetlerin olduğu âhîret hayatı teşvik edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in dünya hayatı hakkındaki ifadelerini zühd perspektifi açısından tahlil ettiğimizde; insanın, dünyanın süsünden ve eğlencesinden uzak durarak tüm benliğiyle Allah Teâlâ'ya yönelmesi gerektiğini anlıyoruz. İnsanın yaşamanın gayesini unutmadan ve âhîret hayatını ikinci plana atmayacak bir biçimde dünyevî nimetlerden istifade etmesi ise zühd anlayışına aykırı bir durum değildir. Nitekim Kasas Sûresi'nin 77. âyetinde¹⁹⁹ geçtiği üzere, Kârûn'a nasihat eden kişi ona malını âhîret için sarf etmesini emretmekle birlikte dünyadan mübah yollarla istifadesinde de herhangi bir mahzur olmayacağını belirtmiştir.²⁰⁰ Bunun yanında eğer dünya ve âhîret arasında bir tercih söz

¹⁹⁷ Sehl b. Abdullah Tüsterî, *Tefsiru't-Tüsterî*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423), 162.

¹⁹⁸ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 17: 255.

¹⁹⁹ وَأَبْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا "Allah'ın sana verdiği ile âhîret yurduunu ara, dünyadan da nasibini unutma.

²⁰⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 25: 15.

konusu olursa, tereddütsüz âhiret hayatının ve ona taalluk eden işlerin seçilmesi gerektiği de ifade edilmiştir.

5. Hadis-i Şerifler'de Zühd Kavramı

Zühd hakkında yapılan beşeri tariflerin en güzeli şüphesiz Hz. Peygamber'e (s.a.v) ait olanıdır. O da gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak zühdü ve muhtevasını tarif edip zâhidane bir hayat yaşayarak ümmetine de böyle yaşamalarını tavsiye etmiştir. Biz de onun zühdde dair yaşantı ve sözlerinden bazılarını kategorize ederek zikredeceğiz.

Dünya Nimetlerin Azı ile İktifa Etmeyi Öğütleyen Hadisler:

Amr b. Hâris (ö. 148/765) şöyle demiştir: "Rasûlullah, vefatı zamanında ne dirhem, ne dinar, ne köle, ne cariye, ne de bir şey bıraktı. Yalnız beyaz dişi bir katırla harp silahı ve bir de tasadduk ettiği araziyi bıraktı."²⁰¹

İsmail ibn Ümeyye'den rivâyetle: "Hz. Âişe, Nebi (s.a.v) için iki yatak yaptı, O ikisinde yatmayı yalnızca birini istedi."²⁰²

Ebû Ümâme'nin (ö. 86/705) rivâyet ettiğine göre: "Bir gün sahâbîler, Rasûlullah'ın yanında dünyayı andılar. Bunun üzerine Rasûlullah: "Duyunuz duyunuz, şüphesiz bezâze (perişanlıktan cildin kuruması) imândandır, şüphesiz bezâze imandandır."²⁰³ buyurmuştur.

Muâz b. Cebel (ö. 17/638), Rasûlullah (s.a.v) onu Yemen'e gönderirken, kendisine: "Nimetlerle bolluk içinde zevk sürmekten sakın. Zira Allah'ın kulları nimetlerle zevk sürmezler."²⁰⁴ dediğini haber vermiştir.

Mikdâm b. Ma'dikerîb dedi ki: "Rasûlullah'dan (s.a.v) şöyle işittim: "Ademoğlu midesinden daha şerli bir kap doldurmamıştır. Ademoğluna kendisini ayakta tutacak kadar yemesi içmesi yeterlidir. Şâyet bu miktardan fazla yiyecek ise; üçte birini yiyecek, üçte birini içecek ve üçte birini de nefes için ayırsın." buyurdu."²⁰⁵

Abdullah b. Ömer (ö. 73/692): "Rasûlullah (s.a.v) elbisemi veya vücudumun bir parçasını tuttu ve dedi ki: Ey Abdullah! Dünyada bir garip veya bir yolcu gibi ol ve nefesini kabir ehlinden kabul et."²⁰⁶

²⁰¹ Buhâri, "Vesaya", 1.

²⁰² İbni Hanbel, *Zühd*, 15.

²⁰³ Ebû Dâvûd, "Teraccül", 1.

²⁰⁴ İbni Hanbel, *Zühd*, 9.

²⁰⁵ Tirmizî, "Zühd", 47.

²⁰⁶ İbni Hanbel, *Zühd*, 11.

Hasan-ı Basrî'den (ö. 110/728) gelen rivâyette Rasûlüllah (s.a.v) buyurdu ki: "Kul üç şeyden hesaba çekilmez: Sığınacağı bir baraka, belini doğrultacak kadar yiyeceği ekme kısıntısı ve avretini örten elbise."²⁰⁷

Rivâyetler birlikte değerlendirildiğinde, Peygamberimiz (s.a.v) zarûri ihtiyaçlarını temin edecek kadar bir dünyalıkla yetinip ümmetine de dünyanın lezzetlerine dalmadan garip bir yolcu gibi yaşamalarını tembihlemiştir.

Zühdün Faziletine Dair Hadisler:

Ebû Vakkâs'ın (ö. 55/675) babasının rivâyet ettiğine göre Rasûlüllah (s.a.v): "İlmin fazileti bana ibadetin faziletinden daha sevimlidir. Dininizin en hayırlı hâli vera'lı olmaktır."²⁰⁸ buyurmuşlardır.

Abdullah b. Amr'ın (ö. 65/684) rivâyet ettiğine göre Rasûlüllah (s.a.v): "Bu ümmetin evvelinin kurtuluşu, zühd ve yakîn ile sonun helaki, cimrilik ve emel yüzünden olacaktır."²⁰⁹ buyurmuşlardır.

Câbir b. Abdillâh'ın (ö. 78/697) rivâyet ettiğine göre Peygamber'in (s.a.v.) yanında bir kişi ibadet ve çalışkanlığı ile başka bir kişi de vera'sı ile anıldı. Peygamber (s.a.v.): "(İbadet ve çalışkanlık) vera'ya denk olamaz."²¹⁰ buyurdular.

Esed b. Vedeâ'nın haber verdiği göre Rasûlüllah'a (s.a.v): "Hangi mü'min daha faziletlidir?" diye soruldu. Rasûlüllah: "Gamlı ve içinde kin ve hased bulunmayan kalbe sahip mü'min" buyurdu. Oradakiler, "Ey Allah'ın nebisi içimizde böyle birini bilmiyoruz, sonra hangi mü'min daha faziletli?" diye sordular. Rasûlüllah: "Dünyada zâhid olup, âhirete rağbet eden mü'min" buyurdu. Onlar: "Ey Allah'ın nebisi bu haslet içimizde, Râfi b. Hadîc'den başkasında yok, bundan sonra hangi mü'min daha faziletli?" diye sordular. Rasûlüllah (s.a.v): "Ahlakı güzel olan mü'min" diye cevap verdi.²¹¹

Ebû Hallâd'ın rivâyet ettiğine göre Rasûlüllah (s.a.v) "Siz kendisine zühd ve az konuşma hasleti verilen bir adam gördüğünüz zaman, ona yaklaşın. Çünkü o kimse hikmetli söz söyler."²¹² buyurdu.

Yukarıda naklettiğimiz hadislerde, zühdün ibadet ve ilimden üstün olduğu; zühd sahiplerinin de dünyada fazilete ve âhirette kurtuluşa ereceği ifade edilmiştir.

²⁰⁷ İbni Hanbel, *Zühd*, 14.

²⁰⁸ Hâkim, *el-Müstedrek*, 1: 170 (314).

²⁰⁹ İbni Hanbel, *Zühd*, 12.

²¹⁰ Tirmizî, "Sıfatü'l-Kiyame", 125.

²¹¹ İbni Hanbel, *Zühd*, 322.

²¹² İbn Mâce, "Zühd", 1.

İnsanın Asıl Gayret ve Endişesinin Dünyevî Değil de Uhrevî Olması Gerektiğini Vurgulayan Hadisler:

Ebû Müslim el-Havlânî'in rivâyet ettiğine göre, Rasûlüllah (s.a.v): "Allah bana mal toplamamı ve tüccarlardan olmamı vahyetmedi. Lakin "Rabbini hamd ile tesbih et, secde edenlerden ol ve sana yakın gelinceye kadar Rabbine ibâdet et!"²¹³ diye vahyetti."²¹⁴ buyurmuşlardır.

Ebû Zer'den (ö. 32/653) edilen rivâyette Rasûlüllah (s.a.v) buyurdu ki: "Ben sizin görmediklerinizi görüyor işitmediklerinizi işitiyorum. Gökyüzü çatırdadı ve çatırdamakta da haklı idi. Çünkü gökyüzünde dört parmaklık bir yer kalmamıştı ki secde eder vaziyette melekler orayı doldurmamış olsun. Vallahi benim bildiklerimi bilmiş olsaydınız az güler, çok ağlardınız. Yataklar üzerinde kadınlardan zevk almaz yükseklere çıkar ve Allah'a yalvarır yakarırdınız. (Bu yüzden Ebû Zer dedi ki:) Ben budanan bir ağaç olmayı istedim."²¹⁵

Ebû'd-Derdâ'dan (ö. 32/652) rivâyet edildiğine göre, Rasûlüllah (s.a.v) şöyle buyurdular: "Dünya kaygılarından gücünüz yettiği ölçüde uzaklaşın. Çünkü kimin en büyük kaygısı dünya olursa, Allah (c.c) onun malını mülkünü genişletir ve gözlerinin önüne fakirlik duygusunu koyar. Kimin en büyük kaygısı âhiret olursa, Allah onun işlerini toparlar ve kalbine zenginlik duygusu koyar. Bir kul kalbiyle Allah'a (c.c) yönelirse, Allah da mü'minlerin kalplerini o kula sevgi ve rahmetle yönlendirir. Ayrıca Allah (c.c) bütün hayırlarda ona süratle mukabele eder."²¹⁶

Abdullah b. Cerâd'ın rivâyet ettiğine göre, Rasûlüllah (s.a.v): "Her anınızda hayrı isteyin. Cehennemden kaçmaya çaba sarf edin. Cenneti talep eden kişi uyumaz. Keza Cehennemden kaçan kişi de uyumaz. Âhiret hoşâ gitmeyen şeylerle çevrilmiştir. Uyku ise âhirete ulaşma kaynaklarını kuşatmıştır. Dünya ise lezzetler ve şehevat (nefsanî arzular) ile çevrilidir. Dünyanın arzu ve lezzetleri sizleri âhiretten uzaklaştırmasın. Âhireti olmayan kişinin dünyası yoktur. Keza dünyası olmayan kişinin de âhireti yoktur. Allah (c.c) mazerete yer bırakmayacak şekilde nasihatları tebliğ etmiştir. Allah (c.c) kendisinde bolluk ve bereket olan pek çok temiz şeyleri sizlere helal, pis şeyleri de haram kıldı. Allah'ın size haram kıldıklarından kaçın ve O'na itaat edin. Bundan sonra O (c.c), haram kıldığı bir şeyi helal ve helal kıldığı bir şeyi haram kılmaz. Artık kim haramı terk edip helalinden yerse, Rahmân'a itaat etmiş ve kopmayacak sapasağlam bir kulpa tutunmuş

²¹³ el-Hicr 15/98.

²¹⁴ İbni Hanbel, *Zühd*, 317.

²¹⁵ Tirmizî, "Zühd", 9.

²¹⁶ Ebûbekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Kitâbü'z-Zühdi'l-kebîr*, Thk. Amir Ahmed Haydar, (Beyrût: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiyeti, 1996), 305.

olur. Böylece dünya ve âhiret saadetini birlikte elde eder. Bu ise Allah azze ve celleye itaat eden kimse içindir.”²¹⁷ buyurdular.

Yukarıda naklettiğimiz hadislerde, Peygamberimiz (s.a.v) kendisinin de kullukla emrolunduğundan ve dünya hayatına aldanıp âhiret için ciddi hazırlık yapmayanları büyük tehlikelerin beklediğinden haber vermiştir.

Peygamberimiz (s.a.v) ümmetine fiilî ve kavli olarak zühd hayatını tavsiye etmiştir. Zühd hayatının temel noktası da kalbin dünya kazancı ve lezzetlerini değil de rıza-i İlahî ve âhireti kazanma gayesini gütmesidir. Bu gayeye ulaşmak için de yaşamın idame ettirilmesinde gerekli olan zaruri ihtiyaçlar temin edilerek kanaatkâr bir hayat yaşanması tavsiye edilmiştir. Aksi takdirde dünyanın lezzet ve cazibesine kapılarak, hırs ve tama’ ile âhiret gayesinden yoksun çalışmaların, hem dünya hem de âhiret azabına sebep olacağı bildirilmiştir.

SONUÇ

Yaşadığımız asrın imkân ve olanaklarını göz önüne aldığımızda dünyanın süslü ve cazibedar yönü daha güçlü hale gelmiştir. Bu çekiciliğe aldanmayıp âhiret hayatını unutmama adına zühd kavramı daha bir önem kazanmıştır. Özellikle Kur’ân ve hadis açısından incelemeye çalıştığımız zühd kavramı hakkında birçok değerlendirmeler yapılmakla birlikte bu kavramı genel hatlarıyla: “Kişinin helali haram kılacak ölçüde malı mülkü terk etmesi değil, kendi imkânlarından ziyade Allah’ın katında olana güvenip, bitmek bilmeyen hırs ve arzulardan sıyrılarak Allah’ın rızasını kazanmayı ana gaye edinmesi.” şeklinde tanımlayabiliriz.

Azınlıkta kalan farklı görüşler olmakla birlikte konuyla ilgili naklettiğimiz âyet ve hadislerden zühd anlayışının temelinde İslâmî öğretilerin olduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar zühd kavramı terim anlamıyla Kur’ân’da yer almasa da, geçici şeylere önem vermeyip âhireti dünyaya tercih etmek şeklindeki anlayışa Kur’ân’da çokça yer verilmektedir. Konuyla ilgili vurgulanması gereken önemli bir husus şudur ki, âyet ve hadislerde evlat, zenginlik, dünya nimetleri vb. şeyler bizzat kötülenmeyip insanın bunlara Allah (c.c) ve âhireti unutacak şekilde bağlanması yerilmektedir.

İnsanlığın rehberi olan Peygamberler dünya ile ilişkilerini zühd ölçüsü dahilinde sürdürmüşlerdir. Onların sonuncusu olan Hz. Peygamber (s.a.v), her hususta olduğu gibi zühd ve dünya hayatı konusunda da bize en güzel örnekleri sunmuş, verdiği zühd eğitimiyle de maddeye perestîş etmeyen örnek bir nesil yetiştirmiştir. Kendisi ticaretle iştiğal etmiş, mal ve evlat sahibi olmuş ancak hayatının hiçbir safhasına maddeperest

²¹⁷ Beyhakî, *Zühd*, 285.

olmamış; altını, gümüşü, dirhemi amaç olarak görmemiştir. Öyle ki beşerî hayatın hemen her safhasını yaşamakla birlikte dünya âhîret dengesini de en mükemmel şekilde sağlamıştır. Bu bağlamda dünya nimetlerine tamamen yüz çevirenleri, aşırılığa kaçanları da uyarmıştır. O; mütevâzi, sade ve basit bir hayat sürdürmekle birlikte bu hayatı aile ve yakınlarına da öğretmiş, Ashâbı da onun yolunu takip etmişlerdir.

Sahâbe'nin hayatına bakıldığında onların da dünyaya karşı zâhidâne bir hayat sürdürdükleri görülür. Ancak Sahâbe neslinden sonra İslâm topraklarının kısa sürede genişlemesi, ganimetlerin artması ve refah seviyesinin yükselmesi müslümanların dünya âhîret dengesini bozmalarına ve dünyaya meyletmelerine sebep olmuştur. Bu durum birçok müslümanın Hz. Peygamber döneminin sadeliğine özlem duymasına yol açmıştır. Zühd kavramı, bu dönemde yaşanan dünya temayülüne karşı bir tepki olarak daha çok vurgulanmaya başlamıştır.

Tâbiîn ve tebei tâbiîn döneminin zühd kavramında; Allah'ın azabından şiddetli korku duygusu, İlahî rızaya ve cennete kavuşma ümidi, günahlardan kaçınma ve sade bir hayat sürme olgularının öne çıktığı görülmektedir. Müstakil eserler de yazılarak daha sağlıklı bir zühd anlayışı oluşturmak hedeflenmiştir.

Çalışmamız esnasında birkaç önemli husus dikkatimizi çekmiştir. Bu noktada zühd kavramı hakkında çok sayıda hadis rivâyet edildiği müşahede edilmiştir. Bu hadislerden, sıhhat dereceleri yüksek olanlar olduğu gibi zayıf rivâyetler de mevcuttur. Hadislerin sıhhati hakkında yapılan yorumlara girmek çalışmamızın sınırını aşırıp konunun işlenişindeki insicamı bozacağından bu mevzuya çalışmamızda değinilmemiştir. Bu bağlamda özellikle, zühd kavramını içeren zayıf ve mevzu hadislerin ayıklanması gerekmektedir. Bir diğer önemli husus da nasslara doğrudan bakıldığı zaman dünya, uzak durulması tavsiye edilen bir yer olmakla birlikte üzerindeki nimetlerden istifade de teşvik edilmiştir. Birbirine zıt iki kutupta toplanan bu verilerin doğru yorumlanabilmesi için âyet-i kerîme ve hadis-i şeriflerin nüzûl ve vürûd sebeplerini göz önüne alarak bir bütün halinde incelemelerin yapıldığı geniş ve muhtevalı çalışmalara ihtiyaç vardır.

Kaynakça

- Abdulbâki, Muhammed Fuâd. "Vky". *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1364.
- Alusi, Şihabüddin es-Seyyid Mahmud. *Ruhu'l-meani fi tefsiri'l- Kur'âni'l Azim ve's-seb'il-mesâni*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414.
- Ateş, Süleyman. *İslâm Tasavvufu*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1992.
- Beyhakî, Ebûbekr Ahmed b. Hüseyin. *Kitâbü'z-Zühdi'l-kebîr*. Thk. Amir Ahmed Haydar, Beyrût: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyyeti, 1996.
- Beydâvî, Nasuriddin Ebû Said Abdullah. *Envaru't-tenzil ve esraru't-tevil*. Beyrût: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1418.

- Bilgin, Mustafa. "Herim b. Hayyân". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 17: 227. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Buhâri, Ebû Abdillâh Muhammed İbn-i İsmail. *el-Camiu's-sahih*. Berût: Dâru İbni Kesîr, 2002.
- Burûsevî, İsmail Hakkı. *Tefsiru rûhu'l-beyân*. Matbuatun Osmaniyye, 1330.
- Cevziyye, İbn Kayyım Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed. *Medâricü's-sâlikîn*. Beyrût: Dâru'l-Kitabi'l-Arabiyye, 1416.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf. *Ta'rîfât*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayınları, 1997.
- Ceyhan, Semih. "Zühd". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 44: 530. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Çankı, Mustafa Namık. *Büyük Felsefe Lügatı*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1954.
- İbn Düreyd, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan. "Dzh", "Btl". *Cemheratü'l-lüga*. Beyrût: Dâru'l-İlm ilmeleyin, 1987.
- Ebû Dâvûd, Süleyman İbni'l-Eşas es-Sicistani. *Sünen-i Ebi Dâvûd*. Riyad: Beytü'l-Efkari'd-Düveliyye.
- Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatlar*. 5. Baskı, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997.
- el-Kasım b. Sellam, Ebû Ubeyd. *Garibu'l-hadis*. Haydarabad: Matbuatu Dairati'l-Mearifi'l-Osmaniyye, 1384.
- Ezherî, Muhammed bin Ahmed. "Hzd". *Tehzîbü'l-lüga*. Beyrût: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 2001.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed bin Yakub. "Zhd". *el-Kamusu'l-muhit*. Beyrût: Müessesetü'r-Risaleti li't-Tabâati, 1426.
- Gazzalî, Muhammed Ebû Hamid. *İhyau ulumi'd-din*. Beyrût: Dâru İbni Hazm, 2005.
- Gazzalî, Muhammed Ebû Hamid. *el'Münkizü mine'd-Dalal*. Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-Hadisiiyyeti.
- Geylânî, Muhyiddin Ebi Muhammed Abdilkâdir. *el-Fethu'r-Rabbanî ve'l-Feyzu'r-Rahmanî*. Köln-Bağdat: Menşuratü'l-Cemel, 2007.
- Hâkim, Muhammed b. Abdullâh en-Nisaburî. *el-Müstedrek ale's-sahihayn*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2002.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. trc. Sâlih Tuğ, 5. Baskı, İstanbul: İrfan Yayınları, 1995.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. Tûnus: ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, 1984.
- İbni Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed. "Zhd", "Vky". *Mu'cemu mekâyisi'l-lüga*. Thk. Abdusselam Muhammed Harun, Dâru'l-Fikr, 1399.
- İbni Hanbel, Ahmed. *Zühd*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İsmail. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azim*. Dâru Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzi, 1420.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed bin Yezid el-Kazvini. *Sünen-i İbn Mâce*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1424/2003.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem. "Zhd", "Mt'", "Vky", "Btl". *Lisânu'l-Arab*. Beyrût: Dâru Sadır, 1414.
- İbni Mübârek, Abdulah. *Kitâbü'z-Zühd ve'r-rekâik*. Thk. Habiburrahman Azamî, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1386.
- İsfahanî, Râğıb. "Zhd". *el-Müfredâtü fi garîbi'l-Kur'ân*. Beyrût: Dâru'l-Kalem, 1412.
- İzutsu, Toshihiko. *Kur'ân'da Allah ve İnsan*. trc. Süleyman Ateş, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1975.
- Kâşânî, Kemalüddin Abdürrezzak b. Ebi'l-Ganaim Muhammed. *Letaifu'l-a'lâm fi işarâti ehli'l-ilhâm*. Kahire: Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, 1426/2005.
- Kelabazi, Ebû Bekir Muhammed. *et-Taarruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*. Thk. Mahmud Emin en-Nevevi, Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyyetu li't-Turas, 1992.

- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Camiu li ahkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1384.
- Kuşeyrî, Ebû'l-Kasım Abdülkerîm. *er-Risâletü'l-Kuşeyrîyye fi ilmi't-tasavvuf*. Haz. Ma'ruf Zerrik, Ali Abdulhamid Baltacı, Beyrût: Dâru'l-Hayr, 1993.
- Kuşeyrî, Ebû'l-Kasım Abdülkerîm. *Letâifü'l-İşârât*. Mısır: el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-Ammetü lilkitab.
- Kübra, Necmuddin. *Tasavvufî Hayat*. Haz. Mustafa Kara, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980.
- Mekkî, Ebû Tâlib. *Kûtu'l-Kulûb*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426.
- Mustafa Türköz. *Kur'ân ve Hadis Bağlamında Zühd Hayatı*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007.
- Müslim, bin Haccac el-Kuşeyrî. *el-Camiu's-sahih*. Riyad: Beytü'l-Efkari'd-Düveliyye, 1998.
- Özsoy, Ömer - Güler, İlhami. *Konularına Göre Kur'ân*. 6. Baskı, Ankara: Fecr Yayınları, 2003.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Kur'ân ve Sünnete Göre Tasavvuf*. 6. Baskı, İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1995.
- Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrüddin. *Mefâtihu'l-gayb (Tefsîr-i kebîr)*. Beyrût: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1420.
- Sühreverdi, Ebû Hafis Şihabuddin. *Avarifu'l-maarif*. Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1393/1973.
- Sülemî, Ebu Abdurrahmân b. Muhammed. *Hakaiku't-Tefsir*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed bin Cerir. *Câmiu'l-beyân fi tevilî'l-Kur'ân*. Müessesetü'r-Risale, 1420.
- Tatlı, Alican. *Zühd Açısından Dünya ve Nimetleri*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2005.
- Tehânevî, Muhammed Ali. "Zhd". *Mevsûatü keşşâfi istilâhâtî'l-funûn ve'l-ulûm*. Thk. Ali Dehrûc, Beyrût: Mektebeti Lübnan, 1996.
- Tek, Abdurrezzak. "Tebettül". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 40: 216. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed bin İsa Sevr. *Câmiu'l-kebir*. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.
- Tüsterî, Sehl b. Abdullâh. *Tefsiru't-Tüsterî*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1423.
- Uludağ, Süleyman. "Takva". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 39: 484. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Uludağ, Süleyman. "Vera". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 43: 50. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Veki b. Cerrah. *Kitâbu'z-Zühd*. Thk. Abdurrahman b. Abdilcebbar el-Ferîvâî, Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1994.
- Yılmaz, Hasan Kamil. *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. 10. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004.
- Zebidî, Ebî Feyyad Muhibbuddin Muhammed Murtaza el-Huseynî el-Vasitî. "Zhd". *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kamus*. Dâru'l-Hidaye.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Carullah. *Tefsiru'l-Keşşaf an hakaiki gavamidi't-tenzil*. Beyrût: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1407.

STRUCTURED ABSTRACT

Words in the language, like a living organism, have a structure that gains new meanings by undergoing various expansion and contraction in the environment in which it lives and that affects and is affected by the social life. In this study, we examined the concept of zuhd, which has a special place in Islamic life.

The word of zühd in the dictionary means not demanding, not inclining, acting indifferent, turning away and leaving. This concept has been described differently in the terminology. Each of the early Sufis described the word thanks to their natural inclinations, their positions and based on spiritual experiences. Especially in Sufistic sources: "to turn away from the world, to keep the soul from greed, selfishness, selfishness and t hasl-i ambition, which will lead men to evil; It will be a means to sin, haram, to remove people from God, it was expressed as indifference to all."

There are also concepts such as taqwa, tebettül, vera 'and tahannus, which are similar in meaning to the word of zühd. The word Tavka in the dictionary means "to protect, be protected, to avoid, to show respect, to be religious, to obey, to be afraid, to shy away". Sayyid Şerîf el-Cürçânî said this concept derived from the Vikâye infinitive and he describes the term as "is to obey Allah and avoid punishment by protecting the soul from behaviours that deserve punishment."

The concept of tebettül in which zühd has a meaning relation; It is the infinitive of "betl", which means to cut off, to tear, to separate, and to cut the person from the people and the world, freed from lustful and soulful wishes and pleasures and giving himself completely to Allah to worship with sincerity. Hz. Mary was called betul since she dedicated herself completely to Allah to worship.

The word "vera", which means "to avoid and to refrain" in the dictionary, is used as a term in the sense of "avoiding suspicious issues whether it is haram and sins and waiving some of the halal and permissible". While Taqwa is the abandoning the haram, and vera is abandoning the one that is suspected to be halal. Therefore, it is an advanced and special form of taqwa. Vera 'means the beginning of the zuhd, which means leaving more than need.

Tehannus means one's avoid from idols and sinful things. The fact that the Prophet (pbuh) retreated in the cave of Hira and worshiped here for nights is also referred to as tahannus.

Although the word zuhd is not mentioned in the Quran, since those who took Yusuf out of the well did not value him much, "zâhidîn", which is the plural of the word

zâhid, was used about themselves. However, the word "zahidîn" in the verse means its dictionary meaning. At the same time, feelings and actions that are the opposite of the zuhd such as being devoted to the world, ambition and tama are also mentioned in verses adversely. We categorized and analyzed the verses that have a meaningful relationship with the word zühd.

In the verses that state that the world is worthless compared to the hereafter, there are great differences between the world and the hereafter, such as the reward and punishment of the hereafter being much higher than in the world, and the finite life in the hereafter shows the worthlessness of the world according to the hereafter. In verses, the emphasis is usually placed on these aspects. When the verses are examined as a whole, it will be seen that the things that people value in the world such as goods, women, children and breadth of sustenance are temporary and that the blessings in the hereafter are continuous and more precious. It is mentioned that people who have more blessings and opportunities in the world are not superior, that is, we should have a mind-set based on the hereafter, not the life of the world.

The verses condemning wanting life in the world and preferring it to the hereafter are mentioned in the Quran with different verb patterns. In the verses in which these expressions are mentioned, the perception of the world of the unbelievers and polytheists who put the life of the hereafter in the second place is mentioned. When the verses are examined as a whole, it is mentioned that people's connection with the world should not reach the level that will make us forget the hereafter. In addition, the fact that those who want the world by ignoring the hereafter acquire wealth do not show their approaches on the contrary, is regarded as a sign of their frustration in the hereafter.

The life of the world is described as game, entertainment and parable in different verses of the Quran. Although life described in this way is primarily reserved for the unbelievers, it also encourages believers to take lessons and to be sympathetic to the desires of the soul. And these verses say, "Although the life of this world holds things that people will like, it has been stated that they are a temporary game and entertainment that is not worth the extreme attention and love. In particular, the afterlife of lasting delicacies has been encouraged so that man does not aspire to the haram and endanger the life of the heresy.

Our Prophet (pbuh) also made various explanations about the zuhd. The best of the explanations is undoubtedly his. The Prophet (pbuh) described his nature and content, both directly and indirectly, and advised his community to live a life like this. We mentioned some sentences and experiences about zuhd by categorizing.

Our Prophet (pbuh) offered zuhd to his nation a verbal way and being a role model. The main point of Zühd's life is not the world gains and tastes of the heart, but the purpose of winning the god's consent and hereafter. In order to achieve this goal, it is recommended to live a life of conviction by supplying the essential needs necessary for the execution of life. Otherwise, it has been reported that the actions which lack ambition, tama' and the purpose of the hereafter will cause the punishment of both the world and the hereafter the heresy by being caught up in the taste and charm of the world.

During our study, a few important issues attract our attention. At this point, it has been observed that a large number of hadiths have been during which the concept of zuhd has been ned. Of these hadiths, there were both those with high degrees of truthfulness and rumor. This issue was not mentioned in our study because entering into comments about the accuracy of hadiths would exceed the limits of our work and disrupt the process of the subject. In this context, in particular, weak hadiths involving the concept of zuhd need to be weeded out. Another important aspect is that when the Quran and Sunnah are looked in detail, the world is that is recommended to be avoided. In order to understand correctly these data collected at two opposite poles, there is a need for extensive and comprehensive studies that take into account main reasons of the emergence of the verses and hadiths.